વડોદરા રાજ્યમાં ચાલતાં હાલનાં નવાં ધોરણો પ્રમાણે.

બીજા ધોરણની સંક્ષેપ નોટ.

જેની અંદર બીજી ચોપડીના અર્થ, બોધ, કવિતાના અર્થ, ડિકટેશન, પદાર્થપાઠ, ગણિત, ધાતો અને દેશી હિસાબનાં લેખાં આવેલાં છે.

રચનાર,

મણિલાલ મૂળજીભાઇ ઉપાધ્યાય.

બુકસેલર—પેટલાદ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

મણિલાલ મૂળજીભાઇ ઉપાધ્યાય.

બુકસેલર—પેટલાદ.

શ્રી "સત્યનારાયણ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પા. મોતીલાલ કાળીદાસે છાપી. ઠે.-પાનાભાઈની વાડીમાં—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૨ જી. પ્રત ૩૦૦૦.

સંવત ૧૯૭૩ સને ૧૯૧૭.

કીંમત રૂા. ૦-૩-૦.

વડોદરા રાજ્યમાં ચાલતાં હાલનાં નવાં ધોરણો પ્રમાણે.

બીજા ધોરણની સંક્ષેપ નોટ.

જેની અંદર બીજી ચોપડીના અર્થ, બોધ, કવિતાના
અર્થ, ડિકટેશન, પદાર્થપાઠ, ગણિત, ઘાતો
અને દેશી હિસાબનાં લેખાં આવેલાં છે.

રચનાર,

મણિલાલ મૂળજીભાઇ ઉપાધ્યાય.

બુકસેલર—પેટલાદ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

મણિલાલ મૂળજીભાઇ ઉપાધ્યાય.

બુકસેલર—પેટલાદ.

શ્રી "સત્યનારાયણ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પા. મોતીલાલ
કાળીદાસે છાપી. ઠે.-પાનાભાઈની વાડીમાં-અમદાવાદ

આવૃત્તિ ૨ જી. પ્રત ૩૦૦૦.

સંવત ૧૯૭૩ સને ૧૯૧૭.

કીંમત રૂ. ૦-૩-૦.

પ્રસ્તાવના.

વડોદરા રાજ્યના હાલમાં ચાલતાં નવાં ધોરણોમાં દાખલ કરેલા વિષયો વિદ્યાર્થીઓને જરા કઠિન લાગતા જણાય છે તેથી જુદા જુદા વિષયોનું જ્ઞાન એકજ પુસ્તકમાંથી ઘણીજ સહેલાઇથી વિદ્યાર્થીઓને મળી શકે તે હેતુથી આ નોટ પ્રગટ કરવામાં આવી છે.

પદાર્થપાઠનો વિષય નાની વયના બાળકોને સમજવો મુશ્કેલ છે, તેથી કુમળા મગજમાં આ ગહન વિષય સહેલથી ઉતરી શકે, તેવી ખાસ યોજના, અનુભવી સીનીયર શિક્ષકોની દેખરેખ નીચે આ નોટમાં કરેલી છે. બીજી ચોપડીના પાઠના કઠણ શબ્દોના અર્થ તેમજ આખા પાઠના સાર આ નોટમાં આપેલા છે. વળી કવિતાની સમજુતિ અર્થ સાથે એવી તો ઉત્તમ પદ્ધતિથી ગોઠવેલી છે કે બાળકો સહેલથી તેનું વિવરણ કરી શકે.

પુસ્તકનો બહોળો ફેલાવો થવા માટે કીંમત ખર્ચના પ્રમાણમાં ઘણીજ ઓછી રાખી છે. આશા છે કે આ નાનકડું પુસ્તક સર્વ વિદ્યાર્થીઓને ખાસ મદદગાર થઈ પડશે.

પેટલાદ.
તા. ૫-૪-૧૭.

મણિલાલ મૂળજીભાઇ ઉપાધ્યાય.

ગુજરાતી બીજી ચોપડીના અર્થ.

બીજી ચોપડી—ભાગ ૧.

પાઠ ૧ લો.

મધમધે છે=સોડે છે.
પાધરમાં=ખુલ્લીજગામાં
વટેમાર્ગુઓ=મુસાફરો
ધર્મશાળા=મુસાફરોને ઉતરવાની જગા

ઓસરી=રવેશી
ઝગઝગે છે=ચળકે છે
ઉજાશ=પ્રકાશ; અજવાળું
સરજ્યાં=બનાવ્યાં
કળાતું=સમજાતું

દયાળુ=દયાવાળા
પાડ=ઉપકાર, ગુણ
યાદ=શરત
ભક્તિ=સેવા

સાર—પરમેશ્વરે આ જગત અને તેમાંની વસ્તુઓ જે પ્રાણીઓથી બનતી નથી, તે બધી બનાવી છે; અને પ્રાણી માત્રને પણ તેમણે બનાવ્યા છે; માટે તેમની દરરોજ ખરા મનથી આપણે ભક્તિ કરવી જોઇએ.

પાઠ ૨ જો.

મુજ=મારા
બાળ=બાળક
પંખી=જેને પાંખો છે તે પક્ષી.
વાંણુંવાયું=સવાર થયું
વીતી=પુરી થઇ
ઝગઝગાટ=ચળકાટ
દીસે=દેખાય
ભાતભાત=જુદા જુદા
પાન=પાંદડાં

ડોલે=હાલે
મેના=પોપટની સ્ત્રી
ફુટડા=સુંદર
મધુર=મીઠું
ફીકું=ઝાંખું.
ઉડી ગયું=જતું રહ્યું
જનો=માણસો
ગવૈયા=ગાનારા
ગાન=ગાયન
દાતા=આપનારા

દીએ=આપે
મુલ્લાં=ફકીર
ઉદય=ઉગવું
તણો=નો
ભ્રમર=ભમરો
પત્ર=પાંદડાં
પંખેરૂ=પક્ષીઓ
તૂલ=પાક

સાર—સવારમાં તમામ પ્રાણીઓ જાગી ઉઠીને સૌ પોત પોતાને કામે વળગે છે. તે પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓએ પણ ઉઠીને પોતાનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. કારણ કે સવારમાં ઉઠીને વાંચવાથી વાંચેલું સારૂં યાદ રહે છે.

પાઠ ૩ જો.

રત=ઋતુ	વસ્ત્ર=લુગડું	દાદા=બાપના બાપ
લેખે=હિસાબે	ખીલેછે=ફુલે છે	

સાર—વર્ષની ઋતુઓ ત્રણ છે. ૧ શિયાળો. ૨ ઉનાળો. ૩ ચોમાસું.

શિયાળાના મહીના—કારતક, માગશર, પોષ અને મહા.

ઉનાળાના મહીના—ફાગણ, ચૈત્ર, વૈશાખ અને જેઠ.

ચોમાસાના મહીના—અશાડ, શ્રાવણ, ભાદરવો અને આસો.

મહીનાનાં પખવાડીઆં બે છે:—૧ શુદ, ૨ વદ. શુદમાં ચંદ્રનું તેજ વધે છે અને વદમાં ઘટે છે.

પાઠ ૪ થો.

વખુટા=છુટા	લક્કડ=લાકડું	સરૈયા=સુગંધીદાર તેલો વેચનાર
ખડકેલી=ગોઠવેલી	બ્હેક બ્હેક=મઘમઘ	દ્રાક્ષ=દરાખ
ખરાદી=લાકડાં ઉતાર-વાનું કામ કરનાર	આરસા=આયના; દર્પણ	
	ચોગાનમાં=ખુલીજગામાં	

મેળાથી થતા ફાયદા—ઘણા માણસોના ભેગા થવાથી જુદા જુદા પ્રકારના વિચારોની આપ લે થાય છે, જુદા જુદા માણસોની રીતભાત, ધર્મ, ભાષા, રીત રીવાજ, પહેરવેશ વગેરે જોવાનું મળે છે. જુદી જુદી જાતની વસ્તુઓ જોવાનું અને જરૂરની ખરીદવાનું મન થાય છે વગેરે.

પાઠ ૫ મો.

મજા=ગમ્મત	લપડાકો=ધોલો	ભુરે=નઠારે
શેખી=પતરાજી	સંગ=સોબત	મે'તાના=માસ્તરના
ખાસાં=સારાં	પ્રેમ=હેત	
દોસ્ત=ભાઇબંધ	ઠામ=ઠેકાણે	

સાર—નઠારાની સોબત કરવાથી નઠારૂં ફળ થાય છે, માટે સારા માણસે નઠારી સોબત કદી પણ કરવી નહિ.

પાઠ ૬ ઠો.

વચે=ઉમરે	વંડી—બગડી	માં આવે છે તે
હર્ષનો=આનંદનો	બહાને=કારણે	તંમર=ચકરી
પાર=છેડો	મસ્તીમાં=તોફાનમાં	ભેંકડો=રાગડો
લાડકવાયા=એક હોવાથી હેત વધારે હોય છે	ઓવારણાં=દુખડાં લેવાં કાઠીયાવાડમાં તે વપરાય છે.	હાડવૈદ=હાડકાં ચઢાવવાનું કામ કરનાર વૈદ
કુટેવ=નઠારી ટેવ	ફોઇપગલું=ફોઇ તરફથી તરતના જન્મેલા બાળકને પગલું બાંધવા-	ખદખદતો=ગરમ કરેલો
પોળમાં=શેરીમાં.		વલે=દશા
અટકચાળાં=અડપલાં		ખો=ટેવ.
ઇલાજ=ઉપાય		

સાર—છોકરાં નાનાં હોય ત્યારે માબાપે તેમને નઠારી સોબતમાં ફરવા દેવાં નહિ. કારણકે નાનપણમાં નઠારી સોબતમાં ફરવાથી નઠારી ટેવ પડે છે. નાનાં છોકરાંના સોબતી સારા ગુણવાળા પસંદ કરવાની માબાપે હંમેશાં કાળજી રાખવી. નાનપણમાં પડેલી સારી કે ખોટી ટેવ મોટપણમાં સહેલાઇથી જતી નથી. માટે છોકરાંને સારી ટેવ પડે તેવી કાળજી રાખવી.

પાઠ ૭ મો.

જકકી=હઠીલું
લવારાં=બકરાનાં નાનાં બચ્ચાંને લવારાં કહેછે
ગાડરાં=ઘેટાંનાં નાનાં બચ્ચાંને ગાડરાં કહેછે
નીરતો=નાખતો;આપતો
ખાંધે=ખભે
તાજો=તરતનો
ઝોક=ગાયો,બકરાં,ઘેટાં વગેરેનોવિશ્રામલેવાનોવાડો
વાંસળી=મોઢાની સાથે રાખી ફુંકથી આડી રાખી વગાડાય છે.
પાવા=મોઢેથી સીધો રાખી વગાડાય છે.
હુંફમાં=સોડમાં રહેવાથી ગરમી રહેછે તેથી
પડોશમાં, પાસે પાસે
જતન=રક્ષણ
ઉચીગયાપછી=દુધ આપતાં બંધ થયા પછી
સાચવણ=સાચવણી
તકરાર=ટંટો
જાળવતો=સાચવતો
મોજમાં=આનંદમાં
અભાગીઉં=કમનસીબ
અજાણ્યું=નહિજાણીતું

જે પ્રાણી બીજાં નાનાં પ્રાણીઓને મારીને ખાઇ જાય છે તે શિકારી પ્રાણી કહેવાય છે. જેમકે—વાઘ, વરૂ, સિંહ વગેરે.

પાઠ ૮ મો.

કેદ થઇ રહેવું=એકજ જગાએ પડી રહેવું
ગોંધતો=પુરતો; કેદ કરતો.
ચેન=મજા;ગમત;આનંદ
બંદીખાનામાં=કેદખાનામાં
બાપુ=બાપની પેઠે પાળનાર તે
પાધરમાં=ખુલ્લીજગામાં
પાધર અને પાદર બંને શબ્દોનો અર્થ એકજછે
ચાંદનીમાં=અજવાળી રાતમાં
ખેલવું=રમવું
નાદાન=મૂર્ખ
સપડાઈ=પકડાઈ
જક=હઠ
લાગ ફાવ્યો=દાવમળ્યો
સટકી ગયું=નાશી ગયું
ઠેકવા=કૂદવા
વરૂ=કુતરાના જેવું શિકારી પ્રાણી છે.
તરાપ=કૂદકો
બોડમાં=રહેવાની જગામાં; બખોલમાં
કમોતે=વગરમોતે, મુદત પુરી થયા વગર મરવું

સાર—છોકરાંએ મા, બાપ, મહેતાજી અને ગુરૂની શિખામણ માની તેમના કહ્યા પ્રમાણે ચાલવું. જે છોકરાં માની શિખામણ માને નહિ તેમની જક્કી ઘેટાની જેવી વલે થાય છે.

પાઠ ૯ મો.

ભાગ્યે=જવલ્લે	વગેરે	વેદના=દુઃખ
આડોશી પાડોશી=આજુબાજુના રહેનારા	જમણુ=જમવાનું	મુદ્દલ=બીલકુલ
ફાવે=ફાવે	પીરસેલી=ખાવાનું મુકેલી	મેળો=ઘણામાણસોનું ભેગું થવું
ભાઇભાંડુ=ભાઇ બેન	રોવાની=રડવાની	પસ્તાયો=વિમાસ્યો
	નકામો=અમથો	

સાર—જે છોકરાં વારે ઘડીએ રિસાતાં હોય તેમણે રિસાવાની ટેવ મૂકી દેવી. કારણ કે રિસાવાથી મનને અને શરીરને દુઃખ થાય છે અને ધારેલી વસ્તુ મેળવવામાં વાર થાય છે. માટે કોઇ છોકરે રિસાવું નહિ. ઘઉં, ઘી ખાંડ વગેરે પદાર્થો ભારે હોવાથી તે જલદી પચતા નથી. બાજરી, ચોખા, દાળ, મગ વગેરે ખોરાક હલકા હોવાથી જલદી પચે છે, માટે નાનાં છોકરાંએ ઘી ખાંડનાં જમણ બનતા સુધી ઓછાં ખાવાં.

પાઠ ૧૧ મો.

ચકભિલ્લુ=એ એક રમત છે.	અંતરે=છેટે	જમણીમેર=જમણેતરફ
કચ્છ=લંગોટ	ચક્રરમાં=ગોળમાં.	જમણી દોડભરી=જમણી તરફ દોડી.
બન્યા છે=થયા છે	ઘુમી=ફરી, દોડી.	પૂરજોસથી=પૂરાબળથી
ગઢ=કિલ્લો	સાથીઓ=સોબતીઓ	ટપોટપ=ઝટ; જલદી
હુમલો=હલ્લો	પેંતરા=પેરા; એકની એકજગાએફર્યાકરવું તે	

પાઠ ૧૨ મો.

છુટ્ટીની=રજાની	રાઇ ભાઈ કહેવાય	લાચાર=ગરીબ
વેળાએ=વખતે	રંગ જામ્યો છે=મજા આવી છે	સુનું છે=માણસ વિનાનું છે.
ગેડીદડા=લાકડાના દડાથી દડાને મારવાની રમત છે	શોભ=અટક	દોસ્ત=મિત્ર
પીતરાઈભાઇ=કાકાનો છોકરો તે પીત-	બોલાવવાનું વચન આપેલું=બોલાવવા કહેલું	યાદ આવે છે=શરત આવ છે
	શી ખાતરી=નક્કી શું	

સાર—મા બાપનો હુકમ છોકરાંએ હંમેશાં સ્મરણમાં રાખવો અને તેમના કહ્યા પ્રમાણે વર્તવું. જે છોકરાં તેમનું કહ્યું કરે નહિ તે દુઃખી થાય છે.

પાઠ ૧૩ મો.

મધમાખી=મધ કરનારી માંખ
ગણગણતી=બોલતી
એકજકુટુંબનાં=એકજ જાતનાં
છંછેડે=ખીજવે
ડંખીએ=કરડીએ
ચાહેછે=ઇચ્છેછે
પીઠ=પાછળનો ભાગ
ચકચકેછે=ચળકે છે
સુંદર=સારો
સંભાળ=તપાસ
સોહામણી=શોભિતી
ફુટડા=સુંદર; નાજુક
ભપકાદાર=રોફવાળા
કશા=કંઇપણ
માલમતા=માલમિલકત
કરડવું અને કોરવું એ બેમાં તફાવતછે=કરડવું એટલે કાપી નાંખવું, અને કોરવું એટલે અંદર બાકુ પાડવું.
દુભવોછો=પીડોછો; દુઃખ દોછો
વહાલા=પ્રિય
નડીએ=દુઃખ દઇએ
ભલું=સારૂં
બુરૂં=નઠારૂં
બગાડ=નુકસાન
ચાહશે=ઇચ્છશે.

સાર—આપણે કોઇના ઉપર ગુણ કરીએ તો તે આપણા ઉપર ગુણ કરે છે અને એથી ઉલટું અવગુણ કરે છે. માટે બીજાઓના ઉપર દરેક જણે ગુણ કરવા જોઇએ.

પાઠ ૧૪ મો.

મોળાઇભાઇ=મામાનો છોકરો તે મોળાઈ ભાઈ કહેવાય છે.
ધાન્યથી=અનાજથી
અંગેઠી=દેવતા સળગાવવો તે; ધુણી સળગાવવી તે
મોજમઝા=આનંદ
હરખાયો=રાજી થયો
તડપી=ટાંપી; દોડી
ઉલટભેર=ઉમંગથી
ધોતલીયો=છેટીઓ, નાના છોકરાની છેટીઓને ધોતલીઓ કહેછે મોટા માણસોનાં થેપાડાં ને ધોતીઆં કહેછે
ફુટી ગયું=ભાગી ગયું
ઠેસ=ઠોકર
હોંસભેર=ઉમંગથી
ગમે તે=ફાવે તે; પસંદ પડે તે.
નકામી=કામ વિનાની

સાર—પોતાની ભૂલ કોઇએ ઢાંકવી નહિ અને પોતાની ભુલનું ફળ બીજા કોઇને ન આપતાં પોતેજ ભોગવવું.

પાઠ ૧૫ મો.

તકતો=આરસો
ઝુટપડાવી=ઝુટીલીધી; ભૂલથાપ ખવરાવીને લઇ લેવું તે
સરીપડયો=પડી ગયો
બરડ=ઝટભાગીજાયતેવું
ખેંચતાણ=ખેંચાખેંચ
કાયર=હેરાન
પજવે=દુઃખ દે
વેળાસર=વખતસર
શણગારવી=લુગડાં ઘરેણાં પહેરાવી શોભિતી કરવી
કુટીબદામ=ભાગેલી બદામ (માત્ર છોડાં)
સરસ=સારૂં
કબાટ=લાકડાની ઉભી મોટી પેટી,
સહીઅરો=સોબતમાં રમનારી.
વિવાહમાં=લગનમાં
હળીમળીને=સંપીને
શોક=દિલગીરી
બળવંતા=બળવાળા
સદા=હમેશાં
દાહડા=દિવસો
લેશ=લગાર
કલેશ=કંકાસ

સાર—ભાઇ ભાંડુઓએ હમેશાં સંપસંપીને રમવું. એક બીજાની સાથે કજીઓ કંકાસ કરવો નહિ. સંપીને રહેવાથી હમેશાં આનંદ રહે છે, અને લડવાથી લોકમાં આબરૂ ઓછી થાય છે, નિંદા થાય છે, અને આનંદનો નાશ થાય છે, માટે દરેકે સંપીને રહેવું.

પાઠ ૧૬ મો.

પૂર્વ=સૂર્ય ઉગેછે તે દિશાનું નામ.
તરફ=ભણી
નાનકડા=નાના
ધર્યા=રાખ્યા
ગભરાટમાં=ફિકરમાં
તરેહતરેહનાં-જાતજાતનાં
ગણકાર્યું=માન્યું
ફેંકી દઇ=નાંખી દઇ.
રોણ=રડવાનું
જારીરાખ્યું=ચાલુરાખ્યું
ખીજવાયા=ચીડવાયા
રડપર ચઢયાછે=રડવા લાગ્યા છે
ગોદમાં=ખોળામાં
મધુર=મીઠું
હાલરડું=હાલા
ઝોડઝપટ=ભૂત
જંત્ર=તાવિત.

સાર—બાળકની હઠ કેવી હોય છે તે સમજાય છે. બાળક જે વસ્તુ માગે છે તે વસ્તુ મળ્યા સિવાય પોતાની હઠ છોડતું નથી.

પાઠ ૧૭ મો.

જોડું=સ્ત્રી પુરૂષનું એકઠું નામ જોડું કહેવાય છે.
પરવારી=પૂરૂં કરી
ભક્તિ=સેવા
ગુજરાન=ખાવાનું પોષણ

આંગણામાં=બારણામાં
મહેર=કૃપા; મહેરબાની
પારણામાં—ઘોડીઆમાં
નોળને=નોળવાને
ગુસ્સો=ક્રોધ
પસ્તાઈ=વિમાસી
મૂર્ખ=બેવકુફ

અભાગણી=ઓછા ભાગ્યની
બચાવનારને=ઉગારનારને
જાન=જીવ
ભલેરા=સારા

સાર—કોઇપણ કામ કરતાં પહેલાં પુરો વિચાર કરવો. વિચાર કરીને સારૂં નરસું શોધી કાઢી, સારૂં લેવું નઠારૂં છોડી દેવું. કારણકે વિચાર્યાં વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે છે.

પાઠ ૧૮ મો.

સંદેશો—ખબર
ખોડંગતો=લંગડાતો
માયાળુ=માયાવાળા
હુંફાળું=ગરમીવાળું

છાપું=છપાયલું વર્તમાન પત્ર
પસંદ=ગમતી
સિસોટી=સિતકારી;

અવાજ=શબ્દ
પંપાળીને=હાથફેરવીને
નજીક=પાસે
કેળવ્યો=કેળવણી આપી

સાર—કુતરાં પણ બુદ્ધિશાળી અને ધણીનું મન સમજી શકે તેવાં હોય છે. માણસને વાચા છે અને કુતરાંને તે નથી. છતાં પણ તે માણસનાં ઉપયોગી ઘણાં કામો કરી શકે છે. તેથી હાલ ઘણા માણસો રૂપીઆ ખર્ચી કુતરાં પાળીને કેળવે છે.

પાઠ ૧૯ મો.

રીતસર=નિયમ પ્રમાણે
હિંચોળે=હિંદોળે
ખસેડી=આઘોકાઢી; દૂર કરી

ઢીમણું=વાગવાથી જે ઢેરો થાય છે તે
કને=પાસે
હડસેલી=ધકેલી

હીંચતા=હીંચકા ખાતાં
સાથીએ=સોબતીએ
ભલા=સારા
પાડ=ગુણ; ઉપકાર

સાર—સારી અથવા નઠારી જે ટેવ પડી હોય તે જતી નથી અને ટેવ ઉપરથી ગુણ બંધાય છે. તોફાની છોકરાં પોતાનો ઘણો ખરો વખત માત્ર તોફાનમાંજ ગાળે છે. જ્યારે સારાં છોકરાં તેનો ઉપયોગ બીજાને મદદ કરવામાં કરે છે. બધાંએ સારા થવાની જરૂર છે. જેમ બને તેમ બીજાના ઉપર ઉપકાર કરી તેમનું ભલું કરવું.

પાઠ ૨૦ મો.

ખંત=કાળજી
આરબ=અરબસ્તાનનો રહેવાશી
દેખાવડો=શોભીતો.
નીમણુકની=નક્કી કરેલી
શાહજાદા=પાદશાહના કુંવરો
શાહજાદીઓ=પાદશાહની કુંવરીઓ
તહેનાતમાં=હજુરમાં
હેતભાવથી=પ્રીતિથી
છોકરવાદી=છોકરાંપણું
ફરમાવશો=કહેશો
સમજુતી=સમજણ
ફરજંદોને=છોકરાંને
અલ્લાએ=પરમેશ્વરે
માફ=ક્ષમા. ગુનો=વાંક
વહાલ=હેત
ઓહ્દાપર=અધિકારપર
હૈયાના=મનના
રદ=નકામી

સાર—જે માણસ પોતાનાં છોકરાં ઉપર પ્રીતિ રાખી શકે તે બીજાનાં છોકરાં ઉપર પણ રાખી શકે. જે પોતાનાં છોકરાથી વેગળા રહે તે બીજાની સાથે તો કેવીજ રીતે મળેલા રહે. અમલદારોએ રૈયતને છોકરાંની પેઠે પાળવી જોઇએ. એવા ગુણવાળા પાદશાહને ધન્ય છે.

પાઠ ૨૧ મો.

ઢેકાઢળીઆવાળી=ખાડા ટેકરાવાળી
ખોંખારો=અવાજ
આડે=અવળે
ચોકખું=પીવાલાયક,સાફ
દુઆ=આશિષ
દઇશ=આપીશ
લંગડો=પગભાગીગયેલો
ધોરી=મોટા
લાભ=ફાયદો

સાર—આંધળા માણસને પણ દિવસ અને રાત્રિની ખબર પડે છે. બધાં પ્રાણીઓનું હાલવું ચાલવું અને બોલવું શાંત થાય

એટલે જાણે છે કે રાત પડી, અને પ્રાણીઓનું હાલવું ચાલવું અને બોલવું થાય એટલે દિવસ થયો એમ સમજે છે.

આંધળા અને લંગડા માણુસે જેવી રીતે પોતાનો જંગલમાથી એક બીજાની મદદ લઇને શિકારી પ્રાણીઓથી બચાવ કર્યો, તેજ પ્રમાણે આપણે પણ એક બીજાની મદદ લેઇને કામો કરીએ તો સહેલાઇથી અને થોડીવારમાં થાય છે.

પાઠ ૨૨ મો.

પડછાયો=ઓળો
ભાગોળ=ગામની બહારની ખુલ્લી જગા
થોભીશ=અટકીશ
કુદકો=ઠેકડો
પૂલ=નદી ઓળંગીને જવા માટે બાંધેલો રસ્તો.
જરા=સહેજ
થાક=વિસામા
અદેખો=ખારીલો
લોભી=લાલચુ
ફાંફાં=બાથોડીયાં
સામેપાર=સામે કિનારે
મુઓ=મર્યો
દાનત=ઇચ્છા
ગુમાવ્યું-ખોયું
તાકે=ઇચ્છે છે
ગુમાવે છે=ખુએ છે

સાર--આપણી પાસે જે હોય તેથી વધારે મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી નહિ. કારણુ કે તેમ કરવા જતાં વખતે પોતાની પાસે જે હોય તે પણ ખોવું પડે છે.

પાઠ ૨૩ મો.

અસલના=પહેલાંના
ખરીદ કર્યું=વેચાતુંલીધું
કીમત આપીને લેવું તે વેચાતુ લીધું કહેવાય
વાટમાં=રસ્તામાં
ઠગ=છેતરી લેવાનું કામ કરનાર
બકરૂ પડાવી લેવાનો વીચારકર્યો=કીમત આપ્યા સિવાય છેતરીને લઇ લેવાનો વિચાર કર્યો
અચરજ=નવાઇ
હડખાએલા=જેને હડકવા હાલ્યો છે એવા
મુર્ખ=બેવકુફ
સંદેહ=વહમ
દરકાર=ગરજ
ઠાવકું=ઠેકાણે, સાવધ
શિકારી=જાનવરો મારનાર.
ભરોસો=વિશ્વાસ

સાર—ઠગ લોકો બીજાને છેતરવા માટે કેવા ઢોંગ કરે છે! પોતે નજરે જે જોતા હો તેથી ઉલટું જો કોઈ લુચ્ચો તમને કહે તો તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખશો નહિ, પણ તમારા જોવામાં કંઇ ભૂલ થની હોય અને તે સંબંધી જો કોઇ સારો માણસ તમને કહે તો તે માનવું જોઇએ.

પાઠ ૨૪ મો.

ફક્ત=માત્ર	ચટાપટા=આડાઉભાપાટા	યાદ=શરત
ગોળમટોળ=ગોળઘાટનો	ગમ્યો=પસંદ પડયો	ભરોસો=વિશ્વાસ
ચળકતો=ઝગઝગતો	રૂપાળો=સારો; સુંદર	શિખામણ=સમજણ
તરેહ તરેહના—જાત-જાતના	છીનવી=પટાવી	
	ઠીક=સારૂં	

સાર—કોઇને પૂછ્યા વિના કે કહ્યા વિના તેની વસ્તુ છાની-માની લેવી તે ચોરી કહેવાય છે.

ચોરી કરનારને ચોર કહે છે.

ચોડી કરવાથી લોકો વિશ્વાસ રાખતા નથી; અને સરકાર શિક્ષા કરે છે માટે ચોરી બિલકુલ કરવી નહિ. બીજાની વસ્તુ જોઇતી હોય તો તેને પૂછીને લેવી.

પાઠ ૨૬ મો.

આરબ=અરબસ્તાન દે-શના લોકોને આરબ કહે છે	હાલત=દશા	વહાલને લીધે=હેતને લીધે; પ્રેમને લીધે
છૈયે છોકરે ભરપુર હતો-છોકરાં ઘણાં હતાં.	બગડતી=ખરાબ થતી	કપરા=આકરા
ભરપુર=પુરેપુરો	ખુબસુરત=રૂપાળો; સુંદર	લાચાર=ગરીબ
પૈસે ટકે ખાલી હતો=પૈસા નહોતા	ઉમદા=શ્રેષ્ઠ	બરાબર મૂલ લઈ=વ્યાજની કીંમત લઇ
ધીમ ધીમે=હળથે હળવે	દેશાવરથી=પરદેશથી	બરદાસ=ચાકરી
	પસંદ કીધો=ગમવાથી રાખવા માટે નક્કી કર્યો	પરવડે=ફાવે
	માગ્યો=વેચાતો લેવાના અર્થમાં છે	ફેંકી દીધા=નાંખી

સાર—પ્રાણીઓના ગુણને લીધે માણસો તેમના ઉપર કેટલી પ્રીતિ રાખે છે તે આ પાઠમાં બતાવ્યું છે.

પાઠ ૨૭ મો.

ઝરો=પાણીનું વહેણ	ફુટડા=નાજુક	ચોપાસ=ચારે બાજુ
પડછાયો=ઓળો	લલકારવું=લાંબેથી બોલવું	ફેલાએલી=પથરાયેલી
શીંગડાનો ભરાવ=શીંગડાનો જથ્થો	ચમકી=ઝબકી	ખડખડાટ=અવાજ
નજર=દૃષ્ટિ	છલંગ=કૂદકો	સંકટમાંથી=દુઃખમાંથી
નારાજ=નાખુશ	પારધીઓ=શિકારીઓ	બચાવ્યું=ઉગાર્યું
બડબડવા=નકામુંબોલવા	કેડો=પાછળ પડવું;પીછો	લોહી=લલચાઇ
સુંદર=સારૂં	પાધર=ખુલ્લી જગ્યા	ફસાવી=સપડાવી
	વટાવી=ઓળંગી	

સાર—નજરે જોયેલી વાતો પણ કેટલીક વખતે ખોટી પડે છે. તો જોયા વગરની અથવા વિચાર્યા વગરની કોઇ પણ વાત વિષે સારો અથવા ખોટો અભિપ્રાય એકદમ બાંધવો નહિ. પુરો વિચાર કરીનેજ તે વસ્તુને વખાણવી કે નિંદવો.

પાઠ ૨૮ મો.

ઇચ્છા=આશા	જરદી=કસુંબીનાં ફુલમાંથી પલાળીને ગાળી કાઢેલા પીળા રંગનું પાણી.	પ્રધાનનું=દીવાનનું
બચાવવા=ઉગારવા	ગભરાટ=ગભરામણ	આંગણે=બારણે
રંગરેજ=રંગવાનું કામ કરનાર; ભાવસાર	વનનો=જંગલનો	ધગધગતા=ધીકતા
		બુરા=નઠારા
		હાલ=દશા

શિયાળ, વરૂ અને કૂતરાં એકજ જાતનાં પ્રાણી ગણાય છે.

સાર—ઇશ્વરે દરેકને જે સ્થિતિમાં જન્મ આપ્યો હોય તેમાં સંતોષ માનવો. તે સ્થિતિમાંથી સારા થવા પ્રયત્ન કરવો. પણ એકદમ ઉંચી સ્થિતિમાં જવા મહેનત કરવાથી પોતાની જાતને

કેવું નુકશાન થાય છે તે આ નકલ કરનાર શિયાળની વાત શીખ્યાથી સમજાશે.

સંતોષ માનવાને એવી રીતે છે કે—જે લોકો આપણા કરતાં સારી સ્થિતિ ભોગવતા હોય તેમનો વિચાર ન કરવો;—પણ જે આપણા કરતાં હલકી સ્થિતિ ભોગવતા હોય તેમનો વિચાર કરવો.

પાઠ ૨૯ મો.

લગ્ન=વિવાહ; પરણવાનું	નડવા=પીડવા; દુખદેવા	શેખી=પતરાજી
વરા–ખર્ચ	લેખવેછે=ગણે છે	રંક=ગરીબ
મેળાપ=ભેગું થવું	મોંઘેભાવ=વધારેકીંમતે	ચાહેછે=ઇચ્છેછે
ચડભડી=બડબડી	ખપ=જરૂર	ભારેખમ=વધારેમોટા

સાર—દુનિયામાં સારાં કહેવડાવવું હોય તો અભિમાન રાખવું નહિ, પણ નમ્રતા રાખવી. નમ્રતા રાખવાથી ઘણા માણસો બોલાવશે અને ભાવ પૂછશે. સોંઘી વસ્તુઓ ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ લઇ શકે છે. મોંઘી વસ્તુઓ શ્રીમંતજ લઈ શકે છે. શ્રીમંત થોડા હોય એટલે મોંઘી વસ્તુઓ વાપરનાર થોડા. સોંઘી વસ્તુઓના લેનાર વધારે મળે છે. માટે સારા કહેવડાવવા માટે અભિમાન વિનાના નમ્રતાવાળ રહેવું, કે જેથી બધા માણસો માન આપે અને બોલાવે.

પાઠ ૩૦ મો.

આપકર્મી=પોતાના કર્મ ઉપરજ આધાર રાખનાર.	પર્વ—=તહેવાર	તક=લાગ; દાવ
બાપકર્મી=બાપના કર્મ ઉપરજઆધારરાખનાર	તરાપ=કૂદકો	અભેસિંગે તક જોઇ ઘોડો ફેંક્યો=અભેસિંગે લાગ જોઇ ઘોડો ચલાવ્યો
તીર્થ=જાત્રા	સેનાના=લશ્કરનો	નાસભાગ=નાસાનાસ
વતન=જન્મભૂમિ	સમ=વખતે	દુશ્મન=શત્રુ
ભાભી=ભાઇની વહુ	લૂણ=મીઠું; આ જગાએ અન્નનો અર્થ છે.	ફતેહ=જય; જીત
	પ્રાર્થના=સ્તુતિ	રાજપાટ=રાજગાદી
	ફરફરતાં=ઉડતાં	

સાર—પોતાની જાતે મહેનત કરવાથી માણુસ ભાગ્યશાળી થઇ શકે છે તે અભેસિંગની વાતથી જણાય છે. આપણુામાં કહેવત છે કે [illegible] બરકત. જાતે કરેલી મહેનતમાં જેટલું ફળ થાય છે તે[illegible]ના તરફથી મળેલામાં ફળ નથી. માટે બીજાના ઉપર આ-[illegible] ન રાખતાં પોતાના જાત ઉપર આધાર રાખી મહેનત કરવી.

પાઠ ૩૧ મો.

તાજો=મસ્ત	તડુકતો=ધડુકતો	ગજા ઉપરાંત=શક્તિ ઉપરાંત
લહેરથી=મોજાંથી	મમતે=ચડસે	

સાર—પોતાની શક્તિ ઉપરાંત કોઇ કામમાં વધારે મમત રાખવો નહિ, શક્તિ ઉપરાંતનું કામ કરવાથી પોતાની જાતનો નાશ થાય છે. માટે પોતાથી જેટલું બની શકે તેટલુંજ કરવાનું માથે લેવું. બીજાની બરાબરી કરવા એકદમ માથું મારવું નહિ.

પાઠ ૩૨ મો.

લપસી=ખબી	ખાદીનાં=ગજીઆનાં	વાંક=ગુન્હો
ખરડાયાં=મગડયાં	મલમલ=એક જાતનું ઝીણું લુગડું	બેદરકાર=ગરજ વગરનો
ઉપકારનું=ગુણનું	શાહુકારનો=ગૃહસ્થનો	લાભ=ફાયદો
યાદ—શરત		

સાર—શરીર ઉઘાડું ન રાખતાં તેના ઉપર બરાબર કપડાં પહેરવાં અને તે ધોયેલાં અને સાફ રાખવાં. કસ ને બદન ખુલ્લાં રાખવાં નહિ. ઋતુ ઋતુ પ્રમાણે કપડાં પહેરવાં.

પાઠ ૩૩ મો.

ભાઇબંધી=મિત્રાચારી	પસંદ=ગમતી	હમણાંજ=હાલજ
જડતોનહોતો=મળતો નહતો	ડરવા=બીવા	નિશાનીઓ=એંધાણીઓ
દેશાવર=પરદેશ	આસપાસ=આજુબાજુ	ઢુકડું=નજીક
	પાડોશમાં=નજીકમાં	ખંતીલાં=મહેનતુ

સાર—ઇશ્વરે આપણુને જોવા માટે આંખ આપેલી છે. તે આંખનો દરેક વસ્તુને તપાસી જોવામાં ઉપયોગ કરવો જોઇએ. જતાં આવતાં કે રસ્તે ચાલતાં જે જે જોવાનું મળે તેનો બારીકાઇથી તપાસ કરવો.

બીજી ચોપડી ભાગ—૨.

પાઠ ૩૬ મો.

છેક્જ=તદ્દન	ધ થાય છે	ઓળખવી=સમજવી;
આથમેછે=દેખાતો બં-	ઓળો=પડછાયો	જાણવી

દિશાઓ મુખ્ય ચાર છે. ૧ પૂર્વ, ૨ પશ્ચિમ, ૩ ઉત્તર, ૪ દક્ષિણ.

પૂર્વ—જે દિશાએ સૂરજ ઉગે છે તે ઉગમણી અથવા પૂર્વ દિશા કહેવાય છે.

પશ્ચિમ—જે દિશાએ સૂરજ આથમે છે તે આથમણી અથવા પશ્ચિમ દિશા કહેવાય છે.

ઉત્તર—પૂર્વદિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહેતાં ડાબાહાથ તરફની દિશા તે ઉત્તર કહેવાય છે.

દક્ષિણ—પૂર્વદિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહેતાં જમણા હાથ તરફની દિશા તે દક્ષિણ કહેવાય છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમ સામસામી આવે છે.

ઉત્તર અને દક્ષિણ સામસામી આવે છે.

દિવસે સૂર્યથી દિશાઓ ઓળખી શકાય છે પણ રાતે ઉત્તર દિશા તરફ એક સ્થિર તારો હોય છે જેને ધ્રુવ કહે છે તેનાથી દિશાઓ ઓળખી શકાય છે. જે દિશાએ એ તારો છે તે ઉત્તર

દિશા અને તેની સામેની તે દક્ષિણદિશા કહેવાય છે. એ ધ્રુવના તારા તરફ મોં કરીને ઉભા રહેતાં જમણા હાથ તરફની દિશા તે પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ દિશા કહેવાય છે.

પાઠ ૩૭ મો.

બેસતું વરસ—કારતક શુદી પડવાને દિવસે આવે છે.

સાથીઆ—આવાં જુદી જુદી જાતનાં ચિત્ર આંગણામાં કંકુ વગેરેથી જમીન ઉપર કાઢે છે તેને સાથીઆ કહે છે.

સરસ=સારો	કસરતશાળા=કસરત કરવાની જગ્યા	લંબચોરસ=લાંબો ચોખુણ
મધ્યમાં=વચ્ચે		બાગ=બગીચો; વાડી

પાઠ ૩૮ મો.

સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી રહેવાનું સ્થળ	બમણી=બેગણી	ગોચર=ચરો;ખુલ્લીજગ્ય
ડગલાં=પગલા	આગગાડીનુંમથક=આગગાડી ઉભી રહેવાનું રેલ્વે સ્ટેશન	

પાઠ ૩૯ મો.

વર્ગ=કલાસ	નિચાણુ=નીચી જગા	વહેણ=વહન
ગામબહારનીસેલ=ગામ બહારની મઝા	મેર=તરફ	ચાલાક=હોશિયાર
વગડામાં=ગામ બહારની ખુલ્લી જગામાં	ઈશાન=પૂર્વ અને ઉતર દિશા વચ્ચેના ખુણાને ઈશાન ખુણો કહે છે.	પારથી=કિનારેથી
ખુશ=રાજી	મઝા=આનંદ	કયારડા=ખેતરો (નીચાં)
પોપડાતરફ=ચરા તરફ; ઘાસના બીડ તરફ	ભાઠું=નદી કાંઠા ઉપરની પાણી વગરની રેતી વાળી જગાને ભાઠું કહેવાય છે	સુગમ=સહેલું
વળ્યા=ચાલ્યા		મસ=વધારે

ડાંગરને પાણી વધારે જોઇએ છે માટે ડાંગરને માટે બીજાં અનાજનાં ખેતરો કરતાં ઉંડાં પાણી ભરાઇ રહે તેવાં ખેતરો જોઇએ છે.

પાઠ ૪૦ મો.

સાંજે ખાવું તે વાળુ કહેવાય છે.
બપોરે ખાવું તે જમવું કહેવાય છે.
અને સવારમાં જમવું તે હાજરી કહેવાય છે.

મોસાળ=માનું પીયેર; માના બાપ; ભાઇનું ગામ.
મામા=માના ભાઈ
ચોરો=સરકારી નોકરોને જમીનના સરકારના પૈસા ઉઘરાવવા વગેરે માટે બેસવાનું મકાન
મુખી=પટેલ; ગામના રક્ષકનું કામ કરનાર.
ગંધ=વાસ; સોડ.
મામલતદાર=તાલુકાનો ઉપરી; વહીવટદાર.
રાવણીઆ=વરતણીઆ
તાલુકે=મહાલમાં
તલાટી=ગામના રૂપીઆ ઉઘરાવવાનું કામ કરનાર.
હુંડી=મનીઓર્ડર; પરદેશથી ટપાલખાતા મારફત જે રૂપીઆ આવે તે
ટપાલ=કાગળો વહેંચવાનું કામ કરનાર.
ગેરહાજર=હાજરનહિતે
દાકતર=ઈંગ્રેજી દવા કરનાર વૈદ્ય.

પાઠ ૪૧ મો.

સોનેરી=સોનાના જેવો
ધગધગતા=ધીકતા
ધંધે=કામે
કલોલ=આનંદ; મઝા
ખોરાક=ખાવાનું
વનસ્પતિ=ઝાડછોડવગેરે
ખીલતી=ફુલતી
ખીલેલાં=ફુલેલાં
ઠંડા=ટાઢા
લહેર=મોજાં
જન=માણસ
નરમ=ધીમો
આખર=છેવટે
ચોતરફ=ચારેબાજુ

સૂરજ ઉગે તે વખતને સવાર કહે છે; સૂરજ માથે આવે તેને મધ્યાન્હ કહે છે; અને સૂરજ આથમે તે વખતને સાંજ કહે છે.

સવાર થાય એટલે દરેક માણસ પોતપોતાને અનુકૂળ ધંધે કામે લાગે છે, અને સાંજ થાય એટલે ધંધેથી ઘેર આવી વાળુ કરી રાતના વખતમાં વિસામો લેવા સૂઇ જાય છે.

પાઠ ૪૨ મો.

પવનજોરથીફુંકાયછે=વા જોરથી વાય છે
ગુંગળાઇ=અકળાઈ

પાન=પાંદડાં
ઝપાટો=સપાટો
ઘસડી=ખેંચી

ધાન્ય=અનાજ
કચરો=બગદો
અકળામણ=ગભરામણ

પવન જ્યારે હાલે ચાલે નહિ ત્યારે તેને હવા કહે છે; જ્યારે તે હાલે ચાલે છે ત્યારે તેને પવન કહે છે, અને અતિશય જોરથી જ્યારે પવન વાય ત્યારે તેને વાવાઝોડું કે વંટોળીઓ કહે છે.

જો હવા ન હોય તો આપણે મરી જઇએ. હવાથી પ્રાણીઓ જીવી શકે છે.

પવનથી--દરીઆનાં વાદળાં જમીન ઉપર ખેંચાઇ આવી વરસાદ પડે છે, વરસાદથી ખેતી સારી થઈ અનાજ પાકેછે, અને અનાજ પાકવાથી આપણે જીવી શકીએ છીએ. પવનથી વહાણો ચાલે છે, રસ્તા સાફ થાય છે, અને ફૂલોમાંથી સુગંધીદાર હવા બધે ફેલાય છે.

પાઠ ૪૩ મો.

ગમશે=પસંદ પડશે; ફાવશે
કણ=રજકણ;ઝીણાદાણા
પીગળતો=ઓગળતો
ચૂસી=ખેંચી
નિર્દય=દયા વગરના

ઝાંખો=મેલા રંગનો
ચૂરો=ભૂકો
કોલ=કેલ; ગાર
કહાણી=કથા
જંતુઓ=જીવડાં
બારીક=ઝીણા

વેહ=કાણાં
છિદ્રો=કાણાં
ચાંચવા=અણીવાળા કોદાળા

પાઠ ૪૪ મો.

ધંધો=રોજગાર
બહેર=બહેરાટ
લોટા=કળસીયા
બેડું=દેગડું અને ઘડો

એ મળીને બેડું થાયછે
માંજીએ=અજવાળીએ; ઘસીએ
બાઝેલો=વળગેલો

થર=પડ
ટંકશાળ=નાણું બનાવવાની જગા

પાઠ ૪૫ મો.

પિતળ=એ મિશ્ર ધાતુ છે તે જસત અને તાંબાની મેળવણીથી થાય છે.
ખુબ=બહુ.
મજાગરાં=બરડવાં
તાસકા=ઢાંકણાં
સસ્તુ=સોંઘું
ઈનામ=બક્ષિસ

પાઠ ૪૬ મો.

બજાર=ચૌટું
કુમળું=કુણું
ચરાઉ=ચરીને પેટ ભરનાર; ફરનારાં
ગંજી=ઢગલો
સુગંધ=સારી વાસ
ખુજળી=ખસ, દાદરના રેગ તે ખુજળી
અત્તર=સુગંધીદાર સત્વ
ફેલાયછે=પથરાય છે.
જડ=જડીઉં
ઉપજાણે=ઉંચીજગાએ
ચમરી=ફુમતું
પાણીવાટ=પાણીને જવાનો રસ્તો.

મૂંજ=સરકટોની પાંદડી પલાળી કૂટીને વણે તેને મૂંજ કહે છે. મૂંજનું ખાટલે ભરવાનું વાણ થાય છે.

પાઠ ૪૭ મો.

જારનોસાંઠો=જારનુંરાડું
સળંગ=આખી
પેર=પીરાઇ
શેરડીની પીરાઇને કાતળી કહે છે.
પુરીને=નાંખીને
બાવટાનું બીજું નામ નાગલી છે.
મહીકાંઠો=મહીનદીનો કિનારો
બીડમાંથી=ઘાસના પડતરમાંથી
છડીને=ખાંડીને
સૂકાઇ ગયેલા ઘાસને ખસલી કહે છે.

પાઠ ૪૮ મો.

ખેડુત=ખેતી કરનાર
સખત=આકરી
મજુરી=મહેનત.
એકસામટુ=એકસરખું
ભાથું=ખાવાનું
ભાણુ=સૂર્ય
કોઢ=ગાય,બળદ,ભેંસો વગેરેનેબાંધવાની જગા
નીરૂંછું=નાંખુંછું.
કૌવતવાળું=જોરવાળું; શકિતવાળું.
આળસુ=સુસ્ત
સેડ=છેડ
ધુસરી=ઝુંસરી
તાત=બાપ.

અરે ખેડુત! તું ખરેખર જગત્‌નો બાપ ગણાયોછું. કારણકે બાપ જેમ છોકરાંનું ભરણુ પોષણુ કરે છે તેજ પ્રમાણે આ બધા સંસારને તું પાળતો જણાય છે. મતલબકે તું અનાજ પેદા કરે છે, તેથી તે લઇને ખાઇને આ બધો સંસાર જીવી શકે છે. જો ખેડુત ખેતી કરી અનાજ પેદા કરત નહિ તો માણુસોને ખાવાનું મળત નહિ અને તે મરી જાત.

પાઠ ૪૯ મો.

ટાંકણે=ટાણે; વખતે	ફરતી=ચારેબાજુ	સાદા=હંમેશાં
પાલવાળા=કિનારવાળા	લીલાછમ=ઘણુાલીલા	

પાઠ ૫૦ મો.

કોલુ=શેરડી પીલવાનો કોલ.	પેરવાળી=પીરાઈવાળી	ડુક્કર=ભૂંડ
પદછા=પાંદડા	પાણી પાયેલા ખેતરને પીત કહે છે.	પાકટ=પાકી
પુષ્કળ=ઘણું	તરકારી=શાકભાજી	ઘટ=જાડો

પાઠ ૫૧ મો.

તકરાર=ટંટો	ઉજળો=સ્વચ્છ	ઉપયોગી=ખપની
ધીમાં=હળવાં	સફેદી=ધોળાપણું	પૈસાદાર=પૈસાવાળા
પોચો=નરમ	નકામાં=ફોગટ	ખપ=કામ

પાઠ ૫૨ મો.

મધમાખ=મધકરનારીમાખ	ઇચ્છા=આશા	રક્ષણુ=પોષણુ
કામળો=ઓરો	પંડે=પોતે	ચોકખા=સ્વચ્છ
પારકો=પરાયો	હુકમ=આજ્ઞા	જંતુ=જીવડાં.

પાઠ ૫૩ મો.

શેખ=મુસલમાનોમાં એક અટક છે
બતક=એક જાતનું જાનવર
ચીકટ=ચીકાશ
ભિંજાતું=ભીનું થતું
નબળી=બળવગરની
અણીદાર=અણીવાળી.
જાળવે છે=સાચવે છે
ધસીને=દોડીને
ધંધે=કામે

પાઠ ૫૪ મો.

રઝળીને=રખડીને
ભો=બીક
લાગ=દાવ

પાઠ ૫૫ મો.

દેખાવ=ઘાટ
સુંદર=સારો
ગરદન=પીઠ
નક્કર=કઠણ
સપાટ=સરખી
તીણા=ઝીણા
ઝડપથી=ઉતાવળથી
મજલ=રસ્તો
પાણીદાર=પાણીવાળું; શકિતવાળું
અરબી=અરબસ્તાનના
નીમકહલાલ=કરેલા ગુણને જાણનાર
પ્રીતિ=હેત
જીન=સાજ
બરદાસ=ચાકરી

પાઠ ૫૬ મો.

નાળબંધ=નાળબાંધનાર; નાળ જડનાર
ફેર=તફાવત
જીમખો=જથો
ખોંખારે છે=હણહણે છે
અડીઅલ=અટકણ
ઠોઠ=મૂર્ખ
ચાલાક=હોંશિયાર
તબેલો=જાનવરો બાંધવાની જગા.

પાઠ ૫૭ મો.

તફાવત=ફેર
હડપચી=દાઢી
ભવાં=ભમર
પાંતરાં=પાંદડાં
વાંસો=બરડો

પાઠ ૫૮ મો.

આકાર=ઘાટ
વાસ=સોડ
સ્વાદ=રસ
ફીકર=ચિંતા
ધબાકો=અવાજ
લીસું=સુંવાળું

પાઠ ૫૯ મો.

રંગરેજ=ભાવસાર; રંગનારા	ભાત ભાતના=જાત જાતના	ખુલતો=ઉઘડતો
નજીક=પાસે	છુટ્ટી=રજા	કેસરીઓ=નારંગી

મૂળ રંગ ત્રણ છે. ૧. લાલ ૨. પીળો ૩. વાદળી.

બાકીના બધા રંગો મિશ્ર રંગ કહેવાય છે કારણકે તે જુદા જુદા રંગોના ભેગા કરવાથી થયેલા છે.

પાઠ ૬૦ મો.

ડીલ=શરીર	રંગદાર=રંગવાળા	ગરજ=દરકાર
દોશીવાણીઓ=કાપડનો ધંધો કરનાર	પંખી=જેને પાંખો છે એવાં જાનવર	

કપડાંથી શરીરનું રક્ષણ થાય છે, ટાઢ, તાવ અને શરદી થતી નથી, માટે કોઇએ ઉઘાડા ફરવું નહિ.

જાનવરોને કપડાંની જરૂર પડતી નથી કારણ કે તેમના શરીર ઉપર પરમેશ્વરે વાળ, રૂવાં, પીછાં વગેરે કરેલાં છે. જે લુગડાંની ગરજ સારે છે તેથી તેમને તાપ, ટાઢ કે શરદી લાગતી નથી.

રૂનાં લુગડાં સાધારણ ગરમ છે તે ઉનાળામાં પહેરી શકાય.

ઉનનાં લુગડાં જાતે ગરમ છે તેથી ચોમાસામાં અને શિયાળામાં પહેરી શકાય. એ સિવાય રેશમનાં, ઝાડની છાલનાં, ચામડાનાં પણ લુગડાં બને છે જે બધાંનો ઉપયોગ શરીરનું રક્ષણ કરવામાં થાય છે.

બીજી ચોપડીની કવિતાના અર્થ.

પાઠ ૨ જો. સવારનું વર્ણન.

સવારનુંવર્ણન=પ્રભાતની હકીકત
વા'લા=પ્યારા
વાણુંવાયુ=પરોઢીયું થયું
મુજ=મારા
વન=જંગલ
વીતી=પુરી થઇ
ઝગઝગાટ=પ્રકાશ, ઉજાશ
દીસ=દેખાવ
ભાતભાત=જુદી જુદી જાતનાં; રંગ બેરંગી
ડોલે=હાલે
મેના=પોપટની સ્ત્રી
ફુટડા=શોભિતા, રૂપાળા
ફીકું=ઝાંખું
મધુર=મીઠું
તેજ=પ્રકાશ
ઉડી ગયું=જતું રહ્યું
કાળું=ઝાંખું
ખુણાખાંચા=છાની જગ્યા, ખુણાવચાળા
ભકતજનો=સ્તુતિકરનાર માણસ
ધ્યાન=સ્મરણ
ધરે=કરે
ગવૈયા=ગાયન કરનારા
ગાન=ગાયન ભજન
દાતા=દેનાર, આપનાર
દીયે=આપે
રૂડું=સારૂં
દાન=કાંઇ પણ કીંમત લીધા સિવાય અગર લેવાની ઇચ્છા સિવાય આપવું તે.
મુલ્લાં=મુસલમાનના ગુરૂ
બાંગ=બંદગી; નિમાજ; સ્તુતિ; પ્રાર્થના
તણો=નો
ઉદય=પ્રકાશ
અંધકાર=અંધારૂં
ભ્રમર=ભમરા
ગુંગુ=ગણગણાટ
પત્ર=પાંખડીના પાન
ઉમંગી=હોંસીલા
પંખેરૂ=પક્ષીઓનું ટોળું
વેલ્લી=વેલા
નહિ ભૂલ=વગર ચૂકે, ભૂલ વગર.
તાજાં=તરતનાં
તુલ=પાક, અનાજ
મગન=ખુશી
કેરૂં=નું
ધ્યાન=ચિત્ત; મન
માત=મા

(૧) હે મારા વહાલા બાળક! તું (ઉંઘમાંથી) જાગ (જો) પક્ષીઓ વનમાં બોલે છે, રાત પુરી થઈ અને સવાર થયું છે ને પૂર્વ દિશામાં (સૂરજ ઉગવાથી) અજવાળું–પ્રકાશ થયો છે. વળી રંગ બેરંગી જુદી જુદી જાતના રંગો દેખાય છે, અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે. હે મારા વહાલા બાળક! તું જાગ, (૨) કુકડા–મરઘડાઓ

કુકડેકુક બોલે છે અને કાગડા કાકા કરે છે. રૂપાળા મેના પોપટ અને મોર મીઠા રાગથી બોલે છે. હે મારા૦ (૩) (સૂર્યના ઉગવાથી) ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડયું અને તારાઓનું તેજ દેખાતું બંધ થયું. ચોર લોકો (પકડાવાની બીકથી) ઝંખવાણા થઇ સંતાઈ જવા માટે ખુણા વચાળા ખોળે છે. હે મારા૦ (૪) ભક્ત માણસો ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગાયન કરનારાઓ ભજન ગાય છે. દાતાર (ગૃહસ્થ) માણસો સારૂં દાન કરે છે, અને મુલ્લાંજી (મસીદમાં) બાંગ પોકારે છે. હે મારા૦ (૫) સુરજના ઉગવાથી (પ્રકાશથી) રાતનું અંધારૂં જતું રહ્યું. ભમરાઓ ગણગણાટ કરે છે, અને કમળની-પોયણની પાંપડીઓ ઉઘડે છે. હે મારા૦ (૬) દિવસ જેમ જેમ ચઢતો જાય છે, તેમ તેમ માણસો કામ કરવાને હોંશીલા થાયછે. આકાશમાં પક્ષીઓનાં ટોળાં દોડે છે, અને ઢોરો ખોરાક શોધવા માટે (ખેતરોમાં) જાય છે. હે મારા (૭) ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફુલ એ બધાં ધીમે ધીમે જરાપણ ભૂલ સિવાય ખીલે છે. પક્ષીઓ, ટોળે મળીને તરતનો પાકેલો ખોરાક (દાણા) ખાવા જાય છે. હે મારા૦ (૮) (મા પોતાના છોકરાને કહે છે) હે ભાઈ! તું પરમેશ્વરનું નામ લઇ ઉમંગથી ઉઠ અને મન લગાડીને પાઠ કર. હે મારા૦

પાઠ ૫ મો. સંગત વિષે.

સંગ=સોબત	ઠરશે=બેસશે	મહેતાના=મહેતાજીના
રંગ=અસર	રૂડે સંગે=સારી સોબતથી	ભાગ્યશાળી=નશીબદાર
પેસે=આવે	બુરેસંગે=નઠારી સોબતે	વિદ્યા=જ્ઞાન
ઠામ=ઠેકાણું	બુરો=નઠારો	
પ્રેમ=હેત		

(૧) જેને જેવી સોબત (હોય છે) તેને તેવી (સોબતી જેવી) અસર થાય છે. જેને જેવી સોબત (હોય છે) તેવી

(સોબતીના જેવો) અસર તેનામાં આવે છે. (૨) જેને જેવી સોબત, તે તેવાં કામ કરે છે. જેને જેવી સોબત, તે તેવે ઠેકાણે જઇને બેસે છે. (૩) સારી સોબતથી સારો થાય છે, અને નઠારી સોબતથી નઠારો થાય છે. સારા (હોંશિયાર) મહેતાજીની સોબતથી નશીબદાર (છોકરો) વિદ્યા ભણે છે.

સાર—આપણામાં કહેવત છે કે "સોબત તેવી અસર" એટલે જેવી સોબત હોય છે તેવીજ સોબત કરનારામાં અસર–ગુણ આવે છે. એટલે જો નઠારા માણસની, ચોરી કરનારની, જુઠું બોલનારની વિગેરે જેનામાં નઠારી ટેવો છે તેવાની સોબત કરી હોય તો આપણામાં પણ તેવા ગુણ દાખલ થાય છે, અને જો કોઇ સાચા બોલા અને વિદ્વાન માણસની સોબત કરી હોય તો તેનામાં પણ સાચાબોલના અને વિદ્વતાના ગુણ દાખલ થાય છે. માટે દરેક માણસે સોબત કરતી વખતે તેના ગુણ, રીત, રિવાજ વિગેરે જોઇને કરવી.

પાઠ ૧૦ મો. ફરી ફરીને કામ કરવા વિષે.

જાળ=જાળી; કરોળીઓ જીવડાંને પકડવા માટે પોતાના મોંઢાની લાળથી જાળી બાંધે છે તેને કરોળિયાનું ઘર કહે છે.
ભોંય=જમીન
ગભરાય=અકળાય
હેઠે=નીચે
વણતુટેલે=તુટયાવગરનો
તાંતણે=તારે
ધાટ=લાગ
શરૂ કરી=ચાલુ કરી
માટ=માટે
ધીરજ=શાંતી
ફાવ્યો=ફળીભૂત થયો
કો=કોઇ પણ
ખંતથી=હોંશથી
હોંશથી=ઉમંગથી; ખંતથી
ભીડયો—બાઝયો, મંડયો
વણમોત=મોત વગર
નીરધાર=નક્કી
ફરીફરીને=વારંવાર
અનંત=ઘણા
યત્ન=મહેનત
ચગદાઇ=છુંદાઈ, દબાઈ
આળસ=એદીપણું
તજી=છોડી દઇ

(૧) કરોળીઓ જાળ (પોતાને રહેવાનું ઘર) બનાવતાં ભોંય–જમીન ઉપર પડી જવાથી ગભરાય છે, અને તુટયા સિવાયના તાંતણા ઉપર ચઢવા માટે જાય છે.

(૨) તેણે તાંતણાં ઉપર ચઢવા માટે મહેનત ચાલુ કરી પણ પાછો હેઠે પડયો અને ઉપર ચઢવા માટે કોઈપણુ લાગ ફાવ્યો નહિ.

(૩) એ પ્રમાણે વારંવાર (ઉપર ચઢવા માટે) બે ત્રણુ-વાર મંડયો રહ્યો તો પણુ તેમાં નહિ ફાવવાથી ફરીને તૈયાર થયો.

(૪) હિંમત રાખીને હોંશ–ઉમંગભેર છઠ્ઠીવાર ચઢયો અને ધીરજ રાખી તો જાળ ઉપર નક્કી જઇને પહોંચ્યો.

(૫) જો તેણે હોંશથી વારંવાર મહેનત કરી હોત નહિ, તો (પ્રાણીના) પગતળે ચગદાઇને વગર મોતે મરી ગયો હોત.

(૬) એ પ્રમાણે (કરોળીઆની પેઠે) જો માણસો મનમાં ઉમંગ રાખીને આળસ છોડી દઈ મહેનત કરે તો ઘણોજ ફાયદો–લાભ મેળવે.

પાઠ ૧૫ મો. હળીમળીને ચાલવા વિષે.

મળી=એકઠા થઈ	સઘળો=બધો	દહાડા=દિવસ
બંને=બે	શોક=દીલગીરી	કદી=કોઈ દિવસ
સંપી=હળીમળી	લાજ=આબરૂ	લેશ=જરા
સુખ=આનંદ	ઘટે=ઓછી થાય	કલેશ=કજીઓ
ચેન–મજા, ગમત	નિંદે=ભૂંડું બોલે	હળતામળતાં=સંપીને
લડે=વઢે	બળવંતા=જોરાવર	ગીતો=સારાં ગાયન

(૧) હે બેન ! આપણે બન્ને જણા જો હળીમળીને રમીએ તો સુખ અને ગમ્મત થાય, પણ જો વઢીએ કે રડીએ તો બધું ઉદાસ–દીલગીરી લાગે અને તેથી આપણી આબરૂ ઓછી થાય અને લોકો આપણું ભુંડું બોલે.

(૨) હે મારા જોરાવર પરમેશ્વર બાપ ! તું અમને હંમેશાં સંપીને રહીએ એવું આપ, કે જેથી કરીને અમારા દિવસો આનંદમાં જાય અને કોઈ દિવસ જરાપણ કજીઓ–કંકાસ થાય નહિ.

(૩) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય, અને કોઈપણ દિવસ વઢતાં કે રડતાં ન હોય, અને ખાઇપીને ગાયનો ગાતાં ફરતાં હોય તો તેઓની મા મનમાં રાજી થાય છે.

પાઠ ૧૭ મો. વગર વિચાર્યું ન કરવા વિષે.

વગરવિચાર્યું=વિચાર કર્યા સિવાયનું	પસ્તાય=અફસોસ કરે જાન=જીવ.

જે માણસ વિચાર કર્યા સિવાય કામ કરે છે તેને પાછળથી ઘણો પસ્તાવો થાય છે. જુઓ કે એવાં (વિચાર કર્યા સિવાયનાં) કામ કરવાથી ઘણા માણસોના જીવ જાય છે.

પાઠ ૨૫ મો. કુહાડી વિષે.

બાળ=બાળક, છોકરો	ઝાંપે=ભાગોળે	સદા=હંમેશાં
પિતા=બાપ	નીર=પાણી	ઝુલતાં=ઝોકાંખાતાં
બન્યો=થયો	તાંહી=ત્યાં	સમાતાં=ડુબતાં
બહાદુર=હિંમતવાન	નિહાળ્યું=જોયું	સુણી=સાંભળી
શાણો=ડાહ્યો	માંહી=અંદર	સાદ=અવાજ
ઘાવ=ઘા	ડર્યો=બીન્યો	ભલાં=સારાં
ચીજ=વસ્તુ	દીલ=મનમાં	વદે=બોલે
ભાળે=દેખે, જુએ	તે ઘડી=વખતે	દીધી=આપી
ખેલતો=રમતો	ચીસ=રાડ, ઘાંટો	સાથ=સાથે

(૧) એક નાનો છોકરો પોતાના બાપની કુહાડી લઈને જાણે હિંમતવાન ડાહ્યો ભાયડો હોયની ! તેમ થયો. જે વસ્તુ દેખે તે ઘા મારીને કાપી નાંખે; એમ રમતો રમતો ગામની બહાર તળાવ હતું ત્યાં ગયો.

(૨) ત્યાં (તળાવમાં) માછલાએ પાણી જરા હલાવ્યું તેથી બાળકે પાણીની અંદર કાંઇક જોયું; એટલે બાળક બીન્યો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ તે વખતે ઘણી ચીસ પાડીને રડવા લાગ્યો.

(૩) હંમેશાં પાણીમાં ઝોકાં ખાતાં અને ડુબતાં એવાં સારાં દેવી માતા તે છોકરાનો સાદ સાંભળીને આવ્યાં અને બોલ્યાં કે, આ રૂપાની કુહાડી લે પણ બાળક કહે છે કે માતા ! મારી કુહાડી એવી નથી.

૪) બીજી વખતે સોનાની કુહાડી લાવી બતાવી, ત્યારે બાળક માથું ધુણાવીને કહે છે, કે એ પણ મારી નથી, મને તો મારી કુહાડી સારી ગમે છે, માટે હે ભલાં માતાજી ! તમે પાણી-માંથી તે મારી કુહાડી કહાડી આપો.

દોહરો.

સંપત=ધન; દોલત	મહેર=કૃપા, મહેરબાની
હોજો=થજો	જગનાથ=જગતનો ધણી, પરમેશ્વર

દેવીએ (પાણીમાંથી કુહાડી) કાઢી આપી, ને તે બાળક સાથે બોલી, તને સુખ અને દોલત મળજો, અને પરમેશ્વરની તારા ઉપર મહેરબાની થજો.

પાઠ ૩૪ મો. પ્રભુનો મહિમા.

મહિમા=મોટાઇ	પા'ડ=પાહાડ, પર્વત	સુદ=અજવાળીયું
જગપતિ=દુનિયાનોધણી	ચરાડ=મોટા ટેકરા	તણી=ની
જગમાં=દુાનયામાં	સિંધુ=દરિયા	કળા=શોભા, પ્રકાશ
રચી=બનાવી	સરિતા=નદી	વદ=અંધારીયું
રચના=બનાવટ, ગોઠવણ	ઘાટ=રસ્તો	રૂડા રંગ=સારી શોભા
રૂડી=સારી	રળિયામણી=શોભિતિ	ચાવણું=ખોરાક ખાવાનું
અપાર=ઘણી	વનવાસ=જંગલનોરસ્તો	ઉપકાર=આભાર, ગુણ
પ્રાણીઓ=જીવો	શીતળ=ઠંડો	કળા=શક્તિ
સરજાવ્યાં=બનાવ્યાં	ઠંડક=ટાઢક	કળી=જાણી, ઓળખી
નવરંગી=જુદાજુદારંગનાં	સાર=સારી	સરજી=બનાવી
ખીલતાં=ઉઘડતાં	નિરધાર=નક્કી	સરજનહાર=દુનિયાને બનાવનાર પરમેશ્વર
શોભતાં=દીપતાં	ઝુલતાં=લટકતાં	
તરૂપાન=ઝાડનાં પાંદડાં	મધુર=મીઠાં	
	નાદ=અવાજ	

(૧) દુનિયાના બનાવનાર પરમેશ્વરે દુનિયામાં ઘણી સારી બના-વટ બનાવી છે, અને દુનિયામાં નાનાં મોટા પ્રાણીઓ પણ બનાવ્યાં છે.

(૨) જુદી જુદી જાતનાં ફુલો ખીલી રહ્યાં છે, અને પક્ષીઓ ગાયન કરે છે, પાંખોના અને ઝાડનાં પાંદડાંના સુંદર રંગો શોભા આપે છે.

(૩) મોટા મોટા પહાડો, ઉંચા ટેકરા, દરિયા, નદીઓ અને નદીના ઘાટ, શહેર અને જંગલના રસ્તા વિગેરેની આ રચના સુંદર બનાવી છે.

(૪) શિયાળામાં ઠંડો પવન સારી ઠંડક આપે છે, અને ઉનાળામાં સુર્યના તાપથી ખરેખર—નક્કી ગરમી પડે છે.

(૫) ચોમાસાના દિવસોમાં વરસાદ વરસે છે, અને ઝાડે ફળો લટકતાં દેખાય છે. વળી મોર મધુરા—મીઠા અવાજ કરે છે.

(૬) અજવાળીયામાં ચંદ્રનું તેજ ઘણું આનંદ આપે છે, અને અંધારીયામાં તારા—ચાંદરણીના તેજનો પ્રકાશ સારો દેખાય છે.

(૭) મોટાં મેદાનો રમત ગમતને માટે બનાવ્યાં છે, અને વળી પાણીમાં વેલા અને પાંદડાં કેવાં તરે છે !

(૮) જોવાને માટે આંખો આપી છે, અને સાંભળવા માટે કાન આપ્યા છે, બોલવાને માટે જીભ બનાવી તે હે ભગવાન ! તેં બહુ સારૂં કર્યું છે.

(૯) દાંતની સાથે ખોરાક—ખાવાનું આપી ઘણોજ ઉપકાર કર્યો છે. દુનિયાના બનાવનાર પરમેશ્વરની આ નવાઇ પમાડે એવી શક્તિ કોઇથી જાણી શકાતી નથી.

સાર—જેણે આપણને અને આ દુનિયાને બનાવી છે અને વળી આપણે માટે ખાવાનું, રહેવાનું, ઓઢવાનું વગેરે અનેક સાધનો તૈયાર કર્યા છે એવા પરમશ્વરને જરા પણ ભુલવો નહિ. મતલબ કે આખી જીંદગી સુધી તેનું આપણે ભજન કરવું જોઇએ.

પાઠ ૩૫ મો. વસંતૠતુ.

વિશાળ=મોટા
છજેલ=પથરાએલા
તંબુ=દેરા
રૂપ=આકાર
પૃથ્વી=જમીન
પલ્લવ=પાન
ધરી=ધારણ કરી
સ્હોય=શોભે
મીઠા=મધુરા
કલોલ=આનંદ

તીતર=તેતર
પંખી=પક્ષી
વિશેષ=વધારે
બેશ=સારૂં
ધોળી=બનાવી
ખેલે=રમે
ચૌટાં=બજાર
ગુંજાર=ગણગણાટ
નવરંગ=જુદી જુદી જાતના રંગ

અપાર=ઘણા
શોભે=દીપે, શોભાઆપે
ખીલી=ઉઘડી
ચાંદની=ચંદ્રમાનોપ્રકાશ
ચારેકોર=બધી દિશાએ
સ્વાદે=મીઠાશથી
જન=માણસ
શીતળ=ઠંડુ
નીર=પાણી
સુખીઉં=આરોગ્ય;સુખી

(૧) મોટા વડ ઉપર પથરાએલા વેલા જાણે તંબુ તાણેલા હોયની તેવા દેખાય છે. કેળ, નાળિએરી ને તાડ એ ઝાડો ધજા વાવટાના આકાર (નીશાન) જેવાં જણાય છે.

(૨) ઝાડનાં પાન પાકી જવાથી પીળાં થઇ જમીનપર ખરી પડે છે. પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવવાથી ઝાડ શોભીતાં દેખાય છે.

(૩) કોયલ મધુરા વચન બોલે છે, અને મેના પોપટ આનંદ કરે છે. તેતર, કબુતર વગેરે બીજાં પક્ષીઓ રાગ કાઢીને ગાય છે અને સારૂં નાચે છે.

(૪) કેસુડાંનો રંગ બનાવી લોકો હોળીની રમત રમે છે. બાગમાં ફુવારા ઉડાડે છે, અને બજારોમાં અને ચોકમાં પાણીનો છંટકાવ કરે છે.

(૫) ભમરાઓ ગુંજાર કરે છે, અને ઝાડો ઉપર જુદી જુદી જાતના ઘણા રંગો દેખાય છે. આંબા ઉપર મોર શોભા આપે છે, અને ચારે તરફ ચંદ્રનો પ્રકાશ ખીલી રહ્યો છે.

(૬) માણુસો શીખંડને મીઠાશથી ખાય છે, અને ઠંડુ પાણી પીએ છે. દક્ષિણુ અને પશ્ચિમ દિશાના પવનથી શરીર સુખી રહે છે.

પાઠ ૪૮ મો. ખેડુત વિષે.

રે=હે
ખેડુત=ખેતી કરનાર
ખરે=નક્કી
જગતનો=દુનિયાનો
તાત=બાપ; પૂજ્ય
ગણુાયો=મનાયો
સઘળો=બધો
પાળતો=જીવાડતો
જણુાયો=દેખાયો
ધાન્ય=અનાજ

નીપજાવે=ઉપજાવે
અન્ન=અનાજ
ધરે=પહેરે
વસ્ત્રો=કપડાં લુગડાં
ભાવે=હોંશે
સહે=વેઠે
તાપ=તડકો
મહેનત=ઉદ્યોગ
દ્રઢ=મજબુત
સદા=હમેશાં

સંતોષ=જે મળી આવે તેનાથી રાજી રહેવું
ઉત્તમ=સર્વથી સારૂં
પરઉપકારી=બીજાનું ભલું કરનારી
ખંત=કાળજી, ચીવટ
દીએ=આપે
શિખ=શિખામણુ

(૧) ખેડુત! તું ખરેખર આ દુનિયાનો બાપ—પૂજ્ય ગણુાય છે, અને આ દુનિયાના તમામ પ્રાણીઓ જીવાડનાર પણુ તુંજ જણુાય છે, (કારણુ કે તું જે અનાજ પકવે છે, તે ખાઇને બધા જીવે છે.)

(૨) તું કપાસ, ફળ, ફુલ, ઘાસ અને અનાજ વગેરેને પકવે છે તે અનાજ બધા પ્રાણીઓ ખાય છે, અને માણુસો ઉમંગથી શ-રીરે લુગડાં પહેરે છે.

(૩) તડકો અને વરસાદ તું સહન કરે છે અને વળી ઘણી સખત મહેનત કરે છે. તેથી શરીરે મજબુત રહીને હમેશાં સંતોષમાં રહે છે.

(૪) ખેતી એ ખરેખર ઉત્તમ અને બીજાનું ભલું કરનારી છે, માટે ખરા દીલથી હોંશ રાખીને કામ કરવાની દુનિયાના મા-ણુસોને તું સારી શિખામણુ આપે છે.

પાઠ ૧૨ મો. મધમાખી વિષે.

મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
હુન્નર=કસબ, કળા
તણી=ની
મે'નતુ=ઉદ્યોગી
મનહર=મનને આનંદ પમાડે તેવો
મધપુડો=મધમાખીના ઘરને મધપુડો કહેછે અને તેમાં માખીઓ મધ ભરી રાખે છે.
રચે=બનાવે
રસ=સ્વાદ
તત્કાળ=તે વખતે
મીઠું=ગળ્યું
સર=થાય
અપાર=ઘણા
ડાહી=સમજણી
ચોકખી=સાફ; સુઘડ
દિસે=દેખાય
આળસ=એદીપણું
તજે=છોડીદે, મુકીદે
પંકાય=વખણાય

(૧) હે મધમાખી ! તું એટલી બધી મહેનતુ છે કે જાણે હુન્નરની નિશાળ હોયની ! મનને આનંદ પમાડે તેવો સુંદર મધપુડો બનાવી તે વખતે તેમાં સ્વાદ (ગળપણ) મુકે છે.

(૨) મીઠું મધ સુશી મીણ લઇ બનાવે છે, તેથી ઘણાં કામ થાય છે, અને તે (મધ અને મીણ) ઘણો ફાયદો કરે છે.

(૩) આવું નાનું સરખું જીવડું છે, છતાં કામ મોટાં (જરૂરનાં) કરે છે. તું ડાહી અને સુઘડ દેખાય છે, અને બધું આળસ છોડી દે છે.

(૪) કીડી કરોળીઆ અને મંકોડા વગેરે જેઓ ઉદ્યોગી જીવડાં કહેવાય છે તેમાં હે મધમાખી ! તું વખણાય છે, એટલે તે બધાથી તું ઉત્તમ ગણાય છે.

સાર—મધમાખી અને કીડી જેવા પ્રાણીઓ સુઘડ રહી આવો ડહાપણભર્યો ઉદ્યોગ કરે છે તો આપણે તો અવસ્ય કરવોજ જોઇએ.

ડિકટેશન.

પરમેશ્વર
વટેમાર્ગુ
ભક્તિ
ધર્મશાળા
સુરજમાંથી
અંધારૂં
ચંદ્રમા
અજવાળું
પૃથ્વી
કૂદતી
દોસ્ત
લોહીલોહાણ
ભાગ્યશાળી
ઠીકરૂં
કૂકડ
નિશાળ
સજ્જડ
પ્રેમ
પૂછ્યું
કહ્યું
લગાવ્યો
છુંદાઇ
ડાહ્યો
ફોઇપગલું
મસ્તી
હાડવૈદ
છોકરૂં
બાંધ્યું

સરજ્યાં
ઉતરાણ
તિથિ
પર્વ
શ્રાવણ
પખવાડીઆં
પુનમ
કારતકી
મહીનો
પ્રાણીઓ
અજાણ્યું
ગોંધતો
બંદીખાનામાં
ચાંદની
કુતરાને
છુટું
સમજાવ્યું
ઊંઘ્યાં
ભાઇભાંડુ
ઢોંગ
ભાગ્યે
પસ્તાયો
મુદ્દલ
પાટલુન
હડીસીંગ
નાહતાં
રિસાય
પીરસતી

માગશર
પોષ
શિઆળો
સુદ
ત્રીસ
ચૈત્ર
શિખંડ
ચોમાસું
દિવાળી
અજીતસિંહ
બહાદુરસિંહ
કિલ્લો
ચક્કરમાં
દહ
છુટ્ટો
મિત્ર
પીતરાઇ
સુનું
રસ્તો
આહાહાહા
સિવાય
કુટુંબ
સ્વાદે
સોહામણી
અધું
મુલક
છંછેડે
ધાન્યથી

વખુટી
સુખડીઆ
બહેકબહેક
દ્રાક્ષ
તૈયાર
દુકાનો
કંસારાની
પિત્તળ
પેંડા
શણગારવી
બેનપણીઓ
મૂકેલું
વિવાહમાં
કદ્દા
રામચંદ્રજી
કૌશલ્યા
ગણકાર્યું
ફેંકી
ખીજવાયા
મધુર
હાલરડું
મહારાજા
પ્રધાનને
દર્પણ
બ્રાહ્મણનું
કચરોપુંજો
વિદ્યાર્થીઓને
ગુજરાન

મિઠાઇ
લક્કડ
પુષ્કળ
સુતરાઉ
ઊનનું
સરયાની
સિપાઇઓ
ફુદડી
પુતળી
સમજાવ્યું
મૂર્ખ
અભાગણી
બચાવનાર
હોંશિયાર
કુતરો
સંદેશો
પહોંચાડી
ખોડંગતો
માયાળુ
ભાઇભાંડુ
દુઃખી
ત્રીજાએ
હુંફાળું
શીખવવાનો
પસંદ
શાબાશી
જણાવ્યું
અમારૂં

કુટેવ
ભેંકડો
પહોંચાડયો
શિખામણથી
જક્કીઘેટું
શિકારી
અભાગીઉં
વિચ્આય
ભેંસો.
હુંફમાં
પિવાડતો
ઢીંમણું
હડસલી
પાદશાહ
ખલીફા
રૈયત
નીમણુકની
શાહજાદીઓ
ચીતરામણ
રમકડાંથી
તહેનાતમાં
ફરજ દોને
અલ્લાએ
દીલગીરી
ઓહ્દો
ઢળીઆવાળી
ખોખારો
લંગડો
મજબુત
ભાગોળમાંથી

ઊંહઊંહ
મુદ્દલ
આણ્યું
ચકાભલ્લુ
કુચ્છ
ભૂલથાપ
પેંતરા
બહાદુરી
મહેતાજી
ગુરૂ
ઠરાવ્યા
નાહવા
ખુલ્લું
ગુમાવ્યું
ફક્ત
છીનવી
ભુલીશ
ભરપુર
ખૂબસુરત
રૂપિઆ
હૈયું
દુઃખ
બરદાસ
ભુખ્યા
ચોકખા
શીંગડાંનો
કટડા
ખેંચતાણ
પહોંચ્યા
શિઆળ

પોક
ભાણાભાઈ
પુતળાં
ઉલટભર
પાતલામાં
હોંસભેર
વહેંચી
ફુટયું
ઢીંગલી
ઝુટવી
ચીથરાંની
ઓચીંતી
તડંગધુમ
પ્રાર્થના
પહેરામણી
તીર્થ
દુશ્મન
અભંસીંગ
મોહનસીંગ
માનસીંગ
પરણાવ્યા
દશેરાનું
હીંમત
લૂણ
ફેંકયો
ચર્યો
તડુકતો
કૂદતું
ફુલાવી
હંમેશાં

છોકરાંછૈયાં
ઇશ્વર
નોળીઆનું
બચ્ચું
તરફડતું
ઉછેરીને
સુવાડી
સોંપી
ગુસ્સો
લોહીઆળું
ભાગીતુટી
દક્ષિણ
વસ્તુનો
માસ્તર
સ્લેટ
પહોળાઈ
ફુટપટી
વિજયા
મુકુંદ
પ્રમાણે
લંબચોરસ
ગેલીરીઓ
સ્ટેશન
નિશાળ
ચીતરવી
સમજ્યા
કયારડા
ઇશ્વરલાલ
લલ્લુ
અહીંથી

આગગાડીના
ગાર્ડને
સરનામું
સ્ટેશન
ફેંકજો
સિસોટીનો
પંપાળીને
મિનિટ
ખબરદાર
હીંચકા
હિંચોળે
દુકાનદારો
લક્ષ્મણ
ટિકીટ
ફુંકાય
ગુંગળાઈ
બારણું
મૂળમાંથી
ફળીઉં
ધાન્ય
સેકાઉં
જંતુ
નિર્દય
સાંભળવાનું
કહાણી
જન્મ
છિદ્રો
તાંબાકુંડી
ટંકશાળ
ભોંયમાંથી

હાડકું
ગુમાવ્યું
બકરૂં
હડખાએલા
ત્રીજો
ઠાવકું
પહેરેલું
શિકારી
જુઠું
છુટું
ઉંચકયાથી
સુકવીને
પુળીઓ
સુગંધ
પાંદડીવાળું
સુપડાં
મૂજ
મહીકાંઠા
સળંગ
ગુચ્છો
ઈબ્રાહીમ
ખેડુત
હળપુણી
લટુ
એકસામટું
ધુસરી
સંતોષ
કૌવતવાળું
વસ્ત્રો
ઉત્તમ

રંગરેજ
પ્રાણીઓને
સિંહને
ભઠ્ઠીમાં
લગ્ન
પિએરથી
ચૌટામાં
રડયું ખડયું
તમારૂં
આપકર્મી
બાપકર્મી
કાદવકીચડ
દિવાળી
લીલાછમ
છુટુંછુટું
સુકવશે
કુક્કર
વંતા
સંબંધી
ભોંયપર
અગિઆર
શિઆળવાં
નુકસાન
વારંવાર
ઉજળો
હિસાબે
સફેદી
રંધાઈ
ઘઉંને
જુવાર

ધ્રુજતો
ઋતુમાં
અંગુડીઆં
ઢુંકડું
પહોંચ્યા
પુષ્કળ
દિશાઓ
પશ્ચિમ
પૂર્વ
કસરતશાળા
ઉત્તર
આળસુ
કુકરેકૂક
કુકડો
ઉકરડા
મુસલમાન
ખાબોચીઆમાં
ભિંજાતું
અણીદાર
પાળ્યાં
ખોતરવાની
વળગુંછું
વસ્તુ
રઝળી
ચીંચીં
ઊડઊડ
મજબુત
કેશવાળી
પ્રીતિ
ટટ્ટી

સુગમ
અધિકારીઓ
બંદોબસ્ત
મામલતદાર
દાકતર
હવાલદાર
વહેંચતો
હુંડી
વનસ્પતિ
ઘોંઘાટ
ધગધગતા
નક્કર
ઝપાટાબંધ
ભુસું
દોડનારૂં
ટટ્ટુ
કલ્લાગરૂં
ખચ્ચર
પુછડીને
જુમખો
ખોંખારે
ગધેડું
ભૂંકેછે
અડીઅલ
ધીરજવાળું
ઢુંકું
ડુંગરા
તાળવું
ઢીંચણ
હડપચી

સિક્કા
શિરોઈ
વર્ગમાંના
કુમળું
ખુજળી
ઝીંઝવો
ધુપેલ
સુંવાળી
અત્તર
મૂળીઆં
નકામું
ઇંદ્રિયો
સ્વાદ
સૂંઘી
જાણ્યું
ઉંચું
નીચું
સુંવાળી
સાલ્લા
છૂટ્ટી
કીરમજી
ખુલતો
કેસરીઓ
ઓછાવત્તા
ગુલાબી
બાસ્તો
દોશીવાણીઆ
ભીંગડા
જામદાની
કપડું

અથાણું	તત્કાળ	નીમકહલાલ	મોંમાં	અંગરખી
ખવડાવુંછું	મધપુડો	પ્રાણીનો	વચ્ચે	સુતરનાં
નીરૂંછું	બગાડયું	પુચ્છડી	તાળીઉં	છીંટ
લુહારે	ઈંડાં	સુંવાળા	ઘુંટી	લુગડાં

પદાર્થપાઠ.

સવાર ને સાંજ.

પ્ર૦ દિવસના કેટલા ભાગ છે અને કયા કયા ?

ઉ૦ ત્રણ. (૧) સવાર (૨) બપોર (૩) સાંજ.

પ્ર૦ સવાર કોને કહે છે ?

ઉ૦ સૂર્ય ઉગે તે વખતને.

પ્ર૦ સાંજ કોને કહે છે ?

ઉ૦ સૂર્ય આથમે તે વખતને.

પ્ર૦ બપોર કોને કહે છે ?

ઉ૦ સૂર્ય માથે આવે તે વખતને.

પ્ર૦ સવારમાં આકાશ કેવું દેખાય છે ?

ઉ૦ પૂર્વ દિશામાં સૂર્ય ઉગતો દેખાય છે. તે સોનેરી રંગનો પીળો દેખાય છે. આકાશનો રંગ તે વખતે લાલ દેખાય છે. ધીમે ધીમે સૂર્ય ઉંચે આવતો જાય છે અને ધોળા રંગનો થતો જાય છે. દુનિયા ઉપર રાતના અમલનો પડેલો અંધારાનો પડદો દૂર થતો જઈ અજવાળું પ્રકાશતું જાય છે.

પ્ર૦ સવારમાં શું કામ થાય છે ?

ઉ૦ બધાં સૂતેલાં ઉઠી, દાતણપાણી કરી, સૌ સૌને ધંધે વળગે

છે. વૈશ્ય પોતપોતાનો ઘર ધંધો કરે છે, ખેડુતો ખેતીના કામે તૈયાર થઇ જાય છે, દુકાનદારો દુકાન ઉઘાડી વેચવા–સાટવાને કામે જાય છે, મજુરો મજુરીએ, એમ સૌ સૌને ધંધે વળગે છે. વિદ્યાર્થીઓ પોતપોતાનો અભ્યાસ કરવા માંડે છે, પશુ પંખીઓ પોતપોતાની જગાએથી ઉઠી હરવા ફરવા માંડે છે.

પ્ર૦ સૂર્ય ઉગે ત્યારે પદાર્થનો પડછાયો કઈ તરફ પડે છે? બપોરે કઇ તરફ અને સાંજે કઈ તરફ પડે છે?

ઉ૦ પશ્ચિમ તરફ. બપોરે વસ્તુની નીચે અથવા પગતળે, અને સાંજે પૂર્વ તરફ.

પ્ર૦ સવાર અને સાંજે તાપ ઓછો કેમ લાગે છે? અને બપોરે વધારે કેમ લાગે છે?

ઉ૦ સવારે અને સાંજે સૂર્યનાં કિરણ ત્રાંસાં પડે છે તેથી ઓછો તાપ લાગે છે અને બપોરે સૂર્યનાં કિરણ ઉભાં પડે છે તેથી તાપ વધારે લાગે છે.

પ્ર૦ સાંજની સ્થિતિ કેવી હોય છે?

ઉ૦ આકાશનો રંગ લાલ થતો જાય છે, ધીમે ધીમે અજવાળું ઓછું થતું જઈ અંધારૂં થવા માંડે છે, પક્ષીઓ માળા તરફ જવા માંડે છે, ઢોર ચરીને ઘેર આવે છે, ઘેર ઘેર દીવાના પ્રકાશ થાય છે, લોકો વાળુ કરવા માંડે છે, અને વિશ્રાંતિ માટે આરામ લેવાની તૈયારી કરે છે.

હવા અને પવન.

પ્ર૦ હવા કોને કહે છે?

ઉ૦ જે પવન હાલતો ચાલતો નથી અને સ્થિર છે તેને હવા કહે છે.

પ્ર૦ પવન કોને કહે છે?

ઉ૦ હવા જ્યારે ગતિમાન થાય છે એટલે ચાલે છે ત્યારે તેને પવન, વા કે વાયરો કહે છે.

પ્ર૦ વાવાઝોડું કોને કહે છે ?

ઉ૦ પવન જોરમાં વાવાથી તોફાન થાય તેને વાવાઝોડું કહે છે.

પ્ર૦ હવા અને પવન ક્યાં રહેલાં છે ?

ઉ૦ આ પૃથ્વીની ચારે તરફ ખાલી જગામાં પૃથ્વીથી વધારેમાં વધારે ઉંચે બસેં મૈલ સુધી છે.

પ્ર૦ હવા કે પવન પ્રાણી અને વનસ્પતિને મળે નહિ તો શું થાય ?

ઉ૦ તેના વગર પ્રાણી માત્ર મરી જાય; માટે ઈશ્વરે ખાલી જગામાં બધે તે ભરેલી છે.

પ્ર૦ દિવસના કયા ભાગની અને કઇ જગાની હવા સારી અને તે શા માટે ?

ઉ૦ સવાર અને સાંજની; કારણકે તે વખતની હવા ઠંડી હોય છે; અને તે હવામાં પ્રાણવાયુ નામની હવાનું તત્ત્વ ચોકખું અને વધારે હોય છે કે જેનાથી આપણે જીવી શકીએ છીએ. તે વધારે હોવાથી આપણા શરીરનું સારી રીતે પોષણ થાય છે. માટે સવાર સાંજની હવા બહારની ખુલ્લા મેદાનની વધારે સારી હોય છે; કારણ ખુલ્લા મેદાનમાં વધારે સ્વચ્છ હવા મળે છે.

પ્ર૦ ગામડામાં રહેવું કયા કારણે લોકો પસંદ કરે છે, અને શહેરમાં રહેવું કયા કારણે પસંદ કરે છે ?

ઉ૦ ગામડાની વસ્તી થોડી અને છૂટી છૂટી હોવાથી આસપાસ ઠંડી અને સ્વચ્છ હવા વધારે મળે છે. માટે તંદુરસ્તીને માટે ગામડામાં રહેવું સારૂં છે. મોજશોખ ભોગવવા માટે શહેર સારૂં

કારણ કે ગામડાંમાં મોજશોખની વસ્તુઓ પૈસા આપતાં છતાં પણ મળતી નથી માટે મોજશોખ ભોગવવા માટે શહેર સારૂં છે.

પ્ર૦ પવન શામાટે કામનો છે?

ઉ૦ દરિયા ઉપરની સૂર્યના તાપને લીધે પાણીની થયેલી વરાળને એકઠી કરી જમીન ઉપર ખેંચી લાવી વરસાદ વરસાવે છે જેને લીધે અનાજ, ઘાસ પાકે છે અને તેથી પશુ પંખીઓ જીવી શકે છે; વળી પવનથી ફૂલોની સુગંધી બધે ફેલાય છે અને દુર્ગંધી પણ બધે ફેલાઇ જવાથી તંદુરસ્તી અટકે છે. તેનાથી સમુદ્રમાં વહાણો ચાલે છે વગેરે.

ચાક.

પ્ર૦ ચાક એ શું ચીજ છે અને તેની બનાવટ કેવી રીતે થઇ છે?

ઉ૦ ચાક એ એક જાતની માટી છે, તે દરિયાને તળીએ બનેલી અને તેને દરિયામાં રહેતાં નાનાં જીવડાંએ બનાવેલો છે. દરિયાના તળીઆ ઉપર ચોમાસામાં તણાઇ આવતી માટી કાંકરા કચરો વગેરેના થર બાઝી તળીઉં પુરાઇ જમીન થતી ગઇ અને દરિયો ત્યાંથી આઘો ખસતો ગયો તેમ તેમ ખાણો ખોદતાં તે માણસોને હાથ લાગ્યો.

પ્ર૦ ચાકમાં કયા કયા ગુણ છે?

ઉ૦ તે ધોળો છે, પોચો છે, પાણીમાં ઓગળે નહિ તેવો, પાણીને ચુસનારો, દેવતામાં ઓળે નહિ તેવો અને નક્કર છે.

પ્ર૦ ચાકનો શો ઉપયોગ થાય છે?

ઉ૦ નાનાં છોકરાં સ્લેટ ઉપર અક્ષર કાઢવા માટે તેને વાટી તેમાં પાણી રેડી જાડો બનાવી તેનાથી લખે છે; કોરા ચાકથી નિશાળમાં પાટીઆ ઉપર અક્ષર લખી છોકરાને શીખવવામાં આવે છે.

પ્ર૦ ચાંકને ભઠ્ઠીમાં બાળવાથી શું થાય છે

ઉ૦ ચુનો.

પ્ર૦ ચુનાનો ઉપયોગ શો ?

ઉ૦ ચુનાને કચરી પલાળી તેમાં થોડી રેતી ભેળવી લોકો તેની ગારથી ઘર ચણે છે, અને ધોળાવે છે જેને લીધે ઘર મજબુત થાય છે.

તાંબુ અને તાંબાનાં વાસણો.

પ્ર૦ તાંબુ એ કેવો પદાર્થ છે અને કયાંથી નીકળે છે, અને તેને શું કહે છે ?

ઉ૦ તાંબુ એ ખનિજ પદાર્થ છે, ને ખાણમાંથી નીકળે છે, અને તેન ધાતુ કહે છે.

પ્ર૦ તાંબાના ગુણ કહો.

ઉ૦ તે લાલ રંગનું છે, નરમ છે, અને ચળકતું છે.

પ્ર૦ તાંબાની ઉત્પત્તિ કહો.

ઉ૦ તાંબુ જમીનમાંથી શુદ્ધ રૂપે મળે છે, તે ઇશ્વરની બનાવેલી વસ્તુ છે; જમીનમાંથી ખોદી કાઢીને તેને દેવતા ઉપર તપાવીને મેલ કાઢી નાંખવા માટે ગાળી કાઢે છે; ગાળ્યા પછી તેનાં પતરાં બનાવે છે અને તે પતરાંમાંથી કાપી કાપીને કંસારા તેનાં વાસણો બનાવે છે.

પ્ર૦ તાંબાનાં વાસણો ઉપર જે કાટ ચઢે છે તેને શું કહે છે અને તેના ગુણ કહો તથા તે કાટ બાઝે નહિ માટે શું કરવું ?

ઉ૦ તાંબાના કાટને જંગાલ કહે છે, તે ઘણો ઝેરી હોય છે, તે જો ખાધામાં આવે તો મરી જવાય. તાંબાના વાસણો ઉપર કાટ ચઢે નહિ માટે ઉપરથી તેને વારંવાર ખાટી વસ્તુઓથી ઘસીને માંજી સાફ રાખવાં અને જે વાસણો ખાધાના ઉપયોગમાં લેવાતાં હોય તેના ઉપર કલાઇ દેવરાવવી કે જેથી કાટ ચઢે નહિ.

પ્ર૦ તાંબાની શી શી ચીજો બને છે ?

ઉ૦ લોટા, લોટીઓ, દેગડાં, દેગડીઓ, ઘડા, કથરોટ, તાંબાકુંડીઓ, ચંબુ, કઢાયાં, લીબોળીઓ, પવાલાં, પૈસા, પાઇઓ વગેરે.

પ્ર૦ પૈસા અને પાઇઓ શું ઉપયોગમાં આવે છે, અને તેને કોણ કરાવે છે ?

ઉ૦ વસ્તુઓ વેચાતી આપવા લેવામાં પૈસા અને પાઇઓ કામમાં લાગે છે. પૈસા અને પાઇઓ સરકાર કરાવે છે. તેમના વગર બીજાથી તે પડાવાતી નથી. બીજો કોઈ પૈસા પાઇઓ છાનોમાનો પડાવે તો સરકાર તેને શિક્ષા કરે છે.

પિત્તળ ને પિત્તળનાં વાસણો.

પ્ર૦ પિત્તળ એ કેવો પદાર્થ છે અને કેવી રીતે તે થાય છે ?

ઉ૦ પિત્તળ એ એક ધાતુ છે, અને તે મિશ્ર ધાતુ છે. તે ખાણમાંથી નીકળતું નથી પણ ખાણમાંથી નીકળેલી બીજી ધાતુઓને એકઠી કરીને માણસે બનાવેલું છે, એટલા માટે પિત્તળ જાતે ખનિજ પદાર્થ કહેવાય નહિ.

પ્ર૦ પિત્તળ કઇ ધાતુઓની મેળવણીથી થાય છે ?

ઉ૦ તાંબુ અને જસત આ બે ધાતુઓને ખુબ તપાવવાથી બંનેનો રસ થઈ મળી જાય અને ટાઢું પડે એટલે તે પિત્તળ થાય.

પ્ર૦ પિત્તળના ગુણ કહો ?

ઉ૦ કઠણ, પીળું, ચળકતું.

પ્ર૦ પિત્તળનાં કયાં કયાં વાસણો બને છે ?

ઉ૦ લોટા, લોટીઓ, પ્યાલા, બેઢાં, તાંબાકુંડીઓ, પવાલીઓ, થાળી, વાડકા, તાસકો, તપેલીઓ, બરણીઓ, વગેરે.

પ્ર૦ પિત્તળનાં વાસણો ઉપર કાટ ચઢે નહિ માટે શું તજવીજ કરવી ?

ઉ૦ વારવાર વાસણોને માંહેથી તથા બહારથી માંજીને સાફ રાખવા અને વાસણો ખાવાના ઉપયોગમાં લેવાનાં હોય તેને કલાઇ કરાવી વાપરવાં.

જુદી જુદી જાતનાં ઘાસ વિષે.

પ્ર૦ ઘાસ કોને કહે છે?

ઉ૦ ઢોરને ચરવાનો લીલો અથવા સૂકો ચારો તે ઘાસ કહેવાય છે.

પ્ર૦ ઘાસ અને અનાજમાં શો ફેર છે?

ઉ૦ ઘાસ અને અનાજ એ એકજ જાત છે. સુધારેલું ઘાસ તે અનાજ કહેવાય છે. જે ઘાસનાં બી સ્વાદમાં બીજા કરતાં સારાં અને ગુણ-કારી અને પૈષ્ટિક માલમ પડેલાં તેને શરૂઆતમાં માણુસોએ સારી જમીનમાં ખાતર પુંજો નાંખી ખેડી વાવેતર કરેલું એટલે ખેડ ખાતરને લીધે તે ઘાસની જાત મોટી થવા લાગી; એમ દિવસે દિવસે સારી જમીનમાં વાવી સારી રીતે ખાતર પુંજો કરેલો તેથી તેની જાત મોટી થતી ગઇ અને તેમાંથી હાલનાં આપણાં અનાજ થયાં છે. અનાજ એ ઘાસજ છે.

પ્ર૦ થોડાં ઘાસનાં નામ આપો.

ઉ૦ ઝીંઝવો, બાજરો, દાભ, કરેડી, ભાથડું, સામો, ધરો, ચીઢો, સરકટ, વગેરે.

પ્ર૦ અનાજનાં ઘાસ જે ઢોરના ખાધામાં આવે છે તે કયાં છે?

ઉ૦ બાજરી, જાર વગેરેના પૂળા, કોદરા, ડાંગર વગેરેનું પરાળ, ઘઉંનું કુંવળ, તુવેર, મગ, મઠ, અડદ, વગેરેનું ગોતર વગેરે.

પ્ર૦ કયાં ઘાસ ઢોરને વધારે ભાવે છે?

ઉ૦ ઝીંઝવો, બાજરો, અનાજનું ઘાસ તથા ગોતર,

પ્ર૦ દાભ એ કેવું ઘાસ છે?

ઉ૦ તે ધારવાળું હોય છે અને ઢોરને માટે તે બહુ પૌષ્ટિક ગણાતું નથી વળી તે જે ખેતરમાં થાય છે તે ખેતરને પણ નકામું કરી નાંખે છે કારણકે દાભવાળા ખેતરમાં બીજું અનાજ ઘણું થોડું થાય છે.

પ્ર૦ સરકટના ઘાસનો બીજો શો ઉપયોગ થાય છે?

ઉ૦ તેની પીરાઇઓના સુપડાં, સાદડીઓ, ટોપલીઓ વગેરે થાય છે વળી તે છાપરાં છાવવાના કામમાં આવે છે. તેનાં પાંદડાંથી તમાકુના પડા બંધાય છે, અને પાંદડાંને પલાળી કુટીને દોરડાં વણે છે તેને મુંજ કહે છે. એ મુંજનું વહાણુ ખાટલા ભરવાના કામમાં આવે છે.

પ્ર૦ ચીડાની મોથ શા કામમાં આવે છે?

ઉ૦ તેની મોથને ઘસીને દાદર ઉપર ચોપડવાથી આરામ થાય છે, ધુપેલમાં નાંખવાથી ધુપેલ સુગંધીદાર થાય છે. વળી મોથમાંથી સુગંધીદાર અત્તર પણ નીકળે છે.

પ્ર૦ પેર કે પીરાઇ કોને કહે છે?

ઉ૦ સાંઠાની એક ગાંઠથી બીજી ગાંઠ સુધીનો વચ્ચેનો જે ભાગ તે પીરાઇ કહેવાય છે.

પ્ર૦ ઘાસમાંથી અનાજ થઇ શકે કે કેમ? અને કેવી રીતે?

ઉ૦ હાલ જેને આપણે અનાજ કહીએ છીએ તે પ્રથમ ઘાસનાંજ બીઆં હતાં તેના ઉપર ખેડ ખાતર અને પાણીના પ્રયોગો કરીને તેની જાતમાં ખેડુતોએ સુધારો કર્યો તેથી તે અનાજ થયાં. તેજ પ્રમાણે હાલનાં ઘાસોને પણ આપણે પ્રયત્ન કરીએ તો દાણા મોટા બનાવી શકીએ અને તેનું ઘાસ પણ મોટું કરી શકીએ તો તેથી અનાજની જાતમાં વધારો થાય. ગરીબ લોકોને અનાજ

મળતું નથી ત્યારે તેઓ સામો વગેરે ઘાસ ચોમાસામાં પડતરો-માંથી લાવીને તેને દળી છડીને રોટલા કરીને કે બાફીને ખાય છે.

ખેડુત ને હળ.

પ્ર૦ ખેડુત કોને કહે છે ?

ઉ૦ જે ખેતી જાતે કરે છે તેને ખેડુત કહે છે.

પ્ર૦ ખેડુતનો ધંધો કેવો છે ?

ઉ૦ ખેડુતના ધંધામાં મહેનત અતિશય છે. શરીરને તોડવા જેટલું કામ કરવાનું છે, લોકોમાં કહેવત છે કે "બાર મહીનાનું વર્ષ અને તેર મહીનાનું કામ." આ કહેવત ખેડુતના ધંધા માટેજ છે.

પ્ર૦ ખેડુતને કયા પ્રકારની મહેનત કરવી પડે છે ?

ઉ૦ ઢોરોની સંભાળ અને રક્ષણ, ખેતરમાં ખાતર પુરવું, ખેડવું, વાવવું, નીંદવું, વાઢવું, ઢાળવું વગેરે.

પ્ર૦ ખેડુતનો ધંધો કેવો ગણાય છે ?

ઉ૦ વરસાદ જો અનુકૂળ આવતો હોય અને પાક સારો થતો હોય તો ઉત્તમ. કારણકે ગમે તેવો હલકો ખોરાક ખાવાનો હોય પણ ખેતીની મજુરીથી ખેડુતનું શરીર મજબુત રહે છે. વળી તેના ધંધામાં શાંતિ વધારે છે.

પ્ર૦ હળ કોને કહે છે ?

ઉ૦ ખેડુતો જેનાથી ખેડે છે તેને. (ચાશ પડે છે.)

પ્ર૦ હળના ભાગ કહો ?

ઉ૦ મૂળ ભાગ હળનું તુંગું અને છેડ.

તુંગાના ભાગ–ઉપલો ઝાલવાનો ભાગ તે છડો. છડાના તુંગામાં કોશ અને ચવડું જેનાથી જમીન ખેડાય છે તે. કેટલીક જગાએ કોશ ચવડાને જડેલી હોય છે, અને કેટલીક જગાએ કોશ ચવડું જુદું હોય છે.

પ્ર૦ હળનો ઉપયોગ શો ?

ઉ૦ હળથી ખેડીને જમીન પોચી કરી શકાય છે. જેથી તે વધારે પાણી પી શકે છે. પોચી થવાથી બી વહેલાં ઉગી ઝપાટાબંધ વધે છે. નકામું ખરસલું સાફ કરી શકાય છે, ખેડવાથી, તપનાથી, જમીન છિદ્રાળુ થઇ છે, વગેરે લાભ હળથી ખેડીને મેળવી શકાય છે.

પ્ર૦ હળ અને કોશ કોણ બનાવે છે ?

ઉ૦ હળ સુતાર બનાવે છે, અને કોશ લુહાર બનાવે છે.

ડાંગર.

પ્ર૦ ડાંગર એ શી વસ્તુ છે ?

ઉ૦ તે સુધારેલું ઘાસનું બી છે.

પ્ર૦ ડાંગરની ઉત્પત્તિ કહો ?

ઉ૦ પ્રથમ ડાંગરને થોડી જગામાં સારૂં ખાતર પુરી છુટી છુટી વરસાદ આવે ત્યારે પોંકે છે, અને તેના ઉપર થોડી થોડી માટી પડવા દે છે જેથી તે ઉગી નીકળે છે, તેને ધરૂ, દરૂ કે તરૂ કહેછે. એ ધરૂને ડાંગર રોપવા માટેના ક્યારડામાં ઉપાડી લઇ જઇને વેંત વેંતને છેટે રોપે છે. વખત પુરો થતાં તે પાકી તૈયાર થાય છે એટલે તેને ઝુડી અથવા મસળી લઈ છુટી કરી લે છે.

પ્ર૦ ડાંગરને માટે ક્યારડા કેવી જમીનમાં અને કેવા જોઇએ અને શાથી ?

ઉ૦ ડાંગરને માટે કાળી જમીન જોઇએ કારણ કે તેને કાળી જમીન માફક આવે છે.

તેને પાણી બીજાં અનાજ કરતાં વધારે જોઇએ છે માટે તેના ક્યારડા વધારે પાણી ભરાઇ રહે તેવા ઉંડા રાખવા જોઇએ એટલા માટે ક્યારડાની આસપાસ પાળીઓ બાંધી પાણી ભરાઇ રહે તેવા ઉંડા કરવામાં આવે છે.

પ્ર૦ ડાંગરનો શો ઉપયોગ થાય છે ?

ઉ૦ તેને ખાંડીને અથવા ભરડીને ચોખા કાઢે છે, જે ચોખાની ખીચડી અથવા ભાત બનાવી આપણે ખાઇ આપણા શરીરનું પોષણ કરીએ છીએ.

શેરડી.

પ્ર૦ શેરડીના રાડાને શું કહે છે ?

ઉ૦ સાંઠો.

પ્ર૦ શેરડી કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ?

ઉ૦ બે જાતની. ૧ ધોળી, ૨ લાલ.

પ્ર૦ ધોળી શેરડીમાંથી શું બને છે ?અને લાલ શેરડીમાંથી શું બને છે ?

ઉ૦ ખાંડ, સાકર અને ગોળ.

પ્ર૦ શેરડીમાંથી ગોળ, શી રીતે બનાવે છે ?

ઉ૦ શેરડીને કોલુમાં પીલીને રસ કાઢે છે, તેને તાવડામાં નાંખી ઉકાળે છે. ઉકાળતાં મેલની છારી તરી આવે તે કાઢી નાંખતા જાય છે એમ ઘણી વાર ઉકાળતાં રસ જાડો થાય છે એટલે ઉતારી ટાઢો પાડે છે. તે ઠરી જઇને ગોળ થાય છે.

પ્ર૦ શેરડીની રોપણી શી રીતે થાય છે?

ઉ૦ શેરડીનાં બી રોપાતા નથી પણ તેની ટુંકી ગાંઠો (પીરાઇઓ) વાળી પીરાઇઓને સારી પેઠે ખેડી પોચી કરેલી, પાણી પાયેલી જમીનમાં ચાસ પાડી તેમાં પીરાઇઓની આંખો ઉપર દેખાય તેમ રોપે છે. પછી વારંવાર પાણી પાતા જાય છે એ પ્રમાણે દશબાર માસે શેરડીનો પાક તૈયાર થાય છે.

પ્ર૦ શેરડી પીલવાનો કોલ શેનો થાય છે ?

ઉ૦ લાકડાનો કે લોઢાનો.

ભાત અને રોટલી.

પ્ર૦ ભાત કેવી રીતે બનાવે છે ?

ઉ૦ ચોખાને બે ત્રણ વખત ઘસી ઘસીને ધોઇ નાંખી પલાળી મુકે છે, પછી ભાત કરવા માટેના વાસણમાં ચોખાના પ્રમાણમાં જોઇએ તેટલું પાણી લઈ ચુલે મૂકે છે. થોડીવારમાં ચોખા ચઢી જાય છે તેને તપાસી જોઇ વધારાનું પાણી હોય તો કાઢી નાંખી ઢાંકી દઈ તેના ઉપર થોડો દેવતા નાંખી ચૂલા ઉપરથી ઉતારી લે છે. એટલે થોડીવારમાં ભાત થાય છે.

પ્ર૦ રોટલી કેવી રીતે કરે છે ?

ઉ૦ ઘઉંના લોટમાં થોડું તેલ નાંખી લોટને મોઈ નાંખી પાણીથી પલાળી કેળવી કેળવીને વણવા જેવો કઠણ લોચો તૈયાર કરેછે. તેમાંથી થોડો થોડો લોચો લઇ થાળી ઉપર અથવા આડણી ઉપર બાજરીનો આટો નાંખી વેલણથી વણી પાતળી ગોળ બનાવે છે તેને લોઢી ઉપર શેકી નાંખે છે. એટલે રોટલી થાય છે. કેટલાક રોટલીની વચ્ચે કોરો આટો નાંખી બેવડ બનાવે છે, તે શેકાયા પછી જુદા કરે છે.

પ્ર૦ ભાતના ગુણ કહો.

ઉ૦ પોચો છે. પોચો હોવાથી દાંત વગરના બાળકો અને ઘરડા થોડું ચાવીને ખાઈ શકે છે; મોટા માણસોને તે પચવામાં હલકો હોવાથી વધારે માફક આવે છે.

પ્ર૦ રોટલીના ગુણ કહો.

ઉ૦ ભાતના કરતાં વધારે કઠણ હોવાથી બાળક અને ઘરડાં સહેલાઇથી ખાઇ શકતાં નથી. વળી તે પચવામાં ભારે છે. તેથી જેની જઠરા મંદ હોય તેને રોટલી સહેલાઇથી પચી શકતી નથી. માંદા માણસને રોટલીનો ખોરાક ભારે હોવાથી માફક આવતો નથી.

૧૦ ભાત અને રોટલી એમાં સારો ખોરાક કયો ? અને શા માટે ?
ઉ૦ ભાત પચવામાં હલકો છે તેથી સહેલાઇથી પચી શકે છે. સાજા શરીરવાળા માણુસને ભાત ખાધા પછી ભૂખ વહેલી લાગે છે, અને માંદાને પણુ ધીમે ધીમે પચી જાય છે.

રોટલી એ ભારે ખોરાક છે. તેથી પચવામાં વાર લાગે છે, માટે રોટલી ખાધા પછી ભૂખ વહેલી લાગતી નથી. માંદા માણુસને રોટલીનો ખોરાક પચવામાં કઠણુ પડે છે, માટે તે આપવી નહિ.

મધમાખ.

પ્ર૦ મધમાખો કેટલી જાતની છે અને કઇ કઈ?
ઉ૦ ત્રણુ જાતની. ૧ રાણી જે ઇંડાં મુકવાનું કામ કરે છે. ૨. કામ કરનારી માંખીઓ, જે મધ એકઠું કરે છે, બચ્ચાંને ખવરાવે છે, અને મધપુડાનું રક્ષણુ કરે છે. ૩ નર જે કાંઈ કામ ન કરતાં આળસુ થઇ પડી રહે છે.
પ્ર૦ મધ શેનું બને છે?
ઉ૦ કામ કરનારી માખીઓ પુલોમાંથી રસ ચૂસી લાવે છે ને તે રસનું મધ બનાવે છે.
પ્ર૦ મધપુડો કોને કહે છે, અને તેની રચના કેવી હોય છે?
ઉ૦ મધમાખીઓ રહેવા માટે જે ઘર (પુડો) બનાવે છે તેને મધપુડો કહે છે, મધમાખો છ ખુણીઆં મધપુડાનાં ખાનાં બનાવે છે તેમાં કેટલાક મોટા ખાનાં હોય છે, અને કેટલાંક નાનાં હોય છે. નાનાં ખાનાંમાં ઇંડા મુકે છે, રાણી થવા લાયક જે ઇંડાં હોય તેને મોટાં ખાનાંમાં મુકે છે.
પ્ર૦ મીણુ શેનું બને છે?
ઉ૦ ખાધેલા મધનું.
પ્ર૦ રાણીનું કામ શું?
ઉ૦ ઇંડાં મુકવાં, ઉછેરવાં, બીજી માખોઓને તાબામાં રાખવી વગેરે.

બતક ને મરઘાં.

પ્ર૦ બતક એ કેવું પ્રાણી છે અને શું કરે છે?

ઉ૦ બતક જળચર પ્રાણી છે અને તે પાણી ઉપર તરે છે. વારંવારે ડુબકી મારી, પાણીમાંથી પોતાના ખોરાક માટે જીવડાં વીણી લે છે.

પ્ર૦ બતકના શરીરના અંગ કેવાં છે?

ઉ૦ બતકના શરીર ઉપર ચીકાશવાળાં પીછાં હોવાથી તે પાણીમાં ફરતાં છતાં પીછાં ભીનાં થતાં નથી, તેની ચાંચ લાંબી હોવાથી તે ઉંડા પાણીમાંથી અને કાદવમાંથી પણ જીવડાં વીણી લે છે. બતકનું શરીર ભારે છે પણ પાંખો સારી નહિ હોવાથી તે વધારે ઉડી શકતી નથી. તેને બે પગ હોય છે. એકેક પગે ચાર ચાર આંગળાં હોય છે. બતકને દાંત કે દાઢ નથી તેથી ખોરાક મોટો માટો ચાવી ગળી જાય છે.

પ્ર૦ બતક પાણી ઉપર શાથી તરી શકે છે?

ઉ૦ ચામડી પાતળી હોય છે તેની સાથે પગનાં આંગળાં વળગેલાં રહે છે તેથી.

પ્ર૦ મરઘાં એ કેવાં પ્રાણી છે?

ઉ૦ તે ભૂચર એટલે પૃથ્વી ઉપર ચરનારા પ્રાણી છે.

પ્ર૦ મરઘડાંના શરીરનાં અંગો કેવાં છે?

ઉ૦ તેની ચાંચ ટુંકી છે, કારણ કે તેને ઉંડેથી ખોરાક લેવાનો નથી. પણ અણીદાર હોવાથી ઝડપથી દાણા વીણી લે છે. તેને પાણીમાં ફરવાનું નહિ હોવાથી આંખો ઉપર ચીકાશ નથી. પગનાં આંગળાં ચામડી સાથે જોડાયલાં નથી. મરઘડાંને પણ દાંત અને દાઢ નથી માટે તે પણ ખોરાક આખો ને આખો ગળી જાય છે. કૂકડાને પણ બે પગ હોય છે.

પ્ર૦ મરઘડાંનું બીજું નામ શું ?

ઉ૦ કૂકડાં.

પ્ર૦ કૂકડો અને કૂકડી શાથી ઓળખાય ?

ઉ૦ કૂકડાને માથે લાલ માંજર હોય છે. કૂકડીને માથે માંજર હોતી નથી.

પ્ર૦ કૂકડાં શું કામ કરે છે ?

ઉ૦ કૂકડાં વહાણું વાતાં બોલે છે તેથી લોકો સવાર થઇ એમ જાણે છે, એટલે ઉઠીને સૌ સૌને ધંધે વળગે છે.

ચકલી.

પ્ર૦ ચકલીના શરીરનાં અંગ કહો ?

ઉ૦ તેને બે પગ છે. દરેક પગે ત્રણ ત્રણ આંગળાં હોય છે. બે પાંખો હોય છે. પાંખોથી તે ઉડી શકે છે. તેની ચાંચ નાની ને અણીદાર હોય છે. તેથી દાણા ઝટ ઝટ વીંણી ખાય છે.

પ્ર૦ ચકલીઓ કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ ?

ઉ૦ બે જાતની. (૧ ધોળી. ૨ કાળી કે કાબરી.)

પ્ર૦ ચકલી ક્યારે ક્યારે ઇંડાં મુકે છે અને કેટલાં ?

ઉ૦ વર્ષમાં ત્રણ વખત. દરેક ફેરે પાંચ કે ૭ ઇંડાં મુકે છે.

પ્ર૦ ઇંડાંમાંથી બચ્ચાં શી રીતે બને છે અને તેમનું પોષણ શી રીતે થાય છે ?

ઉ૦ ઇંડાંને ચકલી રોજ રોજ સેવે છે. એ ઇંડાં કાંઇક ભુરા રંગના હોય છે. ઇંડાં સેવાઈ બરાબર પાકે એટલે તેમાંથી બચ્ચાં નીકળે છે, તે બચ્ચાંને પાંખો આવતા સુધી ચકલી ચારો લાવીને ખવરાવે છે. ચકલી તેને ઉડતાં શીખવે છે.

પ્ર૦ ચકલી શું કામની છે ?

ઉ૦ ખેતરોમાં ઝીણાં જીવડાં હોય છે જે પાકને નુકશાન કરતાં હોય તેમને વીણી ખાય છે તેથી ખેતીના પાક જીવડાંના ભોગ થતા બચેછે.

ઘોડો.

પ્ર૦ ઘોડાના શરીરનાં અંગ કહો ?

ઉ૦ ઘોડાને ચાર પગ, એક પૂછડું, બે અણીદાર કાન, પગે આંગળાં નથી પણ દાબલા છે. જેનાથી તે કઠણ જમીન ઉપર ઝડપથી ચાલી શકે છે. એની ગરદન ઉપર કેશવાળી હોય છે, જે તેની શોભામાં વધારો કરે છે.

પ્ર૦ ઘોડા શા કામમાં લાગે છે ?

ઉ૦ તેના ઉપર જીન કે સાજ નાંખી બેસાય છે. સવારી કરવામાં તે ઘણું ઉત્તમ પ્રાણી છે. અથવા કેટલાક તેને ગાડીઓમાં પણ જોડે છે, વિલાયતમાં બળદોને ઠેકાણે ઘોડા જોડી ખેતી કરે છે.

પ્ર૦ ઘોડાનો ખોરાક કયો કયો છે ?

ઉ૦ ઘાસ, ચણા, મઠ, બાજરી, ભુસું વગેરે.

પ્ર૦ ઘોડાની ઉંમર સરેરાશ કેટલી ગણાય છે ?

ઉ૦ ૨૦ થી ૩૦ વર્ષ.

પ્ર૦ સવારીમાં ઘોડા શી રીતે કબજે રખાય છે ?

ઉ૦ લગામથી.

પ્ર૦ ઘોડામાં કયા ગુણ છે ?

ઉ૦ તે નિમકહલાલ, ગરીબ, સુંદર, પ્રીતિવાળું, ધણીનું કહ્યાગર અને બીકણ પ્રાણી છે.

ઘોડો ને તેનાં સગાંવહાલાં.

પ્ર૦ ઘોડાની જાતનાં બીજાં કયા પ્રાણી છે ?

ઉ૦ ગધેડાં, ખચ્ચર, ટટ્ટુ, વગેરે.

પ્ર૦ ઘોડા અને ગધેડાંમાં ફેર શો ?

ઉ૦ ૧ ઘોડાના કાન ટુંકા અને ગધેડાના લાંબા.

૨ ઘોડો મોટો, ગધેડું નાનું.

૩ ઘોડો ખોંખારે છે, ગધેડું ભૂંકે છે.

૪ ઘોડો ચાલાક છે, ગધેડું અડીઅલ અને ઠોઠ છે; પણ તે મહેનતુ, અને ધીરજવાળું છે.

પ્ર૦ ટટ્ટુ અને ઘોડામાં ફેર શો.

ઉ૦ ટટ્ટુ નાનું હોય છે અને ઘોડો મોટો હોય છે, બીજા ગુણ સરખા હોય છે.

પ્ર૦ ઘોડો અને ટટ્ટુમાં ફેર શો?

ઉ૦ ૧ ઘોડાના કાન ટુંકા, અને ટટ્ટુના લાંબા.

૨ ઘોડો ઉંચો, ખચ્ચર નીચું અને ટુંકું.

૩ ઘોડો પર્વત ઉપર ચઢી શકતો નથી; ખચ્ચર ઘણો ભાર લઈ પર્વત ઉપર ચઢી શકે છે.

એ સિવાય ઘોડો અને ખચ્ચર મળતાં આવે છે. તેની ગરદન ઉપર પણ કેશવાળી હોય છે. પૂંછડી ઉપર લાંબા વાળ હોય છે.

શરીરના ભાગ.

પ્ર૦ શરીરના મુખ્ય ભાગ કેટલા છે અને કયા કયા?

ઉ૦ બે છે. ૧ ડોક. ૨ ધડ.

પ્ર૦ ડોકામાં કયા કયા અવયવો છે?

ઉ૦ ઉપર વાળ, આગલી બાજુએ બે આંખો, બે કાન, એક નાક, એક મોઢું, મોંઢામાં એક જીભ, અને બત્રીસ દાંત, તથા તાળવું છે, મોંઢાની આગળ બે હોઠ, હોઠ નીચે હડપચી, આંખો ઉપર ભમર અને તેના ઉપર કપાળ, આંખ ઉપર પોપચાં, પોપચામાં વાળ હોય છે તેને પાંપણ કહે છે. પાંપણ આંખનું રક્ષણ કરે છે, આંખો અને કાન વચ્ચે લમણા અને મોં અને કાન વચ્ચે ગાલ હોય છે,

પ્ર૦ ધડના અવયવો કયા છે ?

ઉ૦ ધડ અને ડોકા વચ્ચે ગળું, પાછળ બોચી. ધડની ઉપલી તરફ જમણા ડાબા બે ખભા, બે હાથ, હાથની વચે કોણી, કોણીથી આગળ કાંડું, હથેલી, આંગળાં, બે હાથની વચે છાતી, નીચે પેટ, પેડું, પેઢાની બે બાજુએ બે કેડો, અને બોચીથી કેડ સુધી બરડો કે કરોડ કહેવાય છે. તેથી નીચે બે પગ, દરેક પગનાં વચલા ભાગને ઢીંચણુ, ઢીંચણુથી ઉપરનાને થાપો કે જાંઘ કે સાથળ કહે છે. ઢીચણુની નીચે નળો, નળાની નીચે પગનું ચાખું તેમાં પાંચ પાંચ આંગળાં અને નીચે પગનું તળીઉં, પગના પાછલા ભાગને પાની-એડી કહે છે વગેરે.

ઈંદ્રિયો.

પ્ર૦ ઇંદ્રિયો કોને કહે છે ?

ઉ૦ જેથી વસ્તુનું હરકોઈ પ્રકારનું માન થાય તેને ઇંદ્રિયો કહે છે.

પ્ર૦ ઇંદ્રિયો કેટલી છે અને કઇ કઈ?

ઉ૦ પાચ. ૧ આંખ, નાક, કાન, જીભ અને ચામડી.

પ્ર૦ આખનો ઉપયોગ શો ?

ઉ૦ તેનાથી હરકોઇ વસ્તુ જોઇ શકાય છે.

પ્ર૦ નાકનો ઉપયોગ શો ?

ઉ૦ નાકથી સારી અથવા નઠારી વાસ સુંઘીને પારખી શકાય.

પ્ર૦ કાનનો ઉપયોગ શો ?

ઉ૦ કાને સાંભળી શકાય છે.

પ્ર૦ જીભનો ઉપયોગ શો ?

ઉ૦ જીભથી હરકોઇ પ્રકારનો સ્વાદ લઇ પારખી શકાય છે

પ્ર૦ ચામડીનો ઉપયોગ શો ?

ઉ૦ ચામડીથી સુંવાળું, ખરબચડું, ટાઢું, ઉનું, પોચું, કઠણ વગેરે પારખી શકાય છે.

રંગ.

પ્ર૦ મુખ્ય રંગ કેટલા છે અને કયા કયા ?

ઉ૦ ત્રણ. ૧. લાલ, ૨. પીળો, ૩. વાદળી, એમને મૂળ રંગ કહે છે; અને એ સિવાય બાકીના રંગો મિશ્ર રંગ કહેવાય છે. કારણ કે તેઓ જુદા જુદા રંગોની મેળવણીથી બનાવાય છે.

પ્ર૦ કીરમજી રંગ શી રીતે બનાવાય ?

ઉ૦ લાલ અને ઘેરો, વાદળી ભેગો કરવાથી.

પ્ર૦ કેસરી રંગ શી રીતે બનાવાય ?

ઉ૦ લાલ અને પીળો રંગ ભેગો કરવાથી.

પ્ર૦ લીલો રંગ શી રીતે બને છે ?

ઉ૦ વાદળી અને પીળો રંગ ભેગો કરવાથી.

પ્ર૦ તપખીરીઓ રંગ શી રીતે થાય ?

ઉ૦ કેશરી અથવા નારંગી રંગમાં લીલો મેળવવાથી.

પ્ર૦ કત્થાઈ રંગ શી રીતે બને ?

ઉ૦ કેશરીમાં જાંબુડો રંગ મેળવવાથી.

પ્ર૦ રાખોડીઓ રંગ શી રીતે બને ?

ઉ૦ ધોળામાં થોડો કાળો રંગ નાંખવાથી.

પ્ર૦ જાંબો ભુરો રંગ શી રીતે બને ?

ઉ૦ ધોળા રંગમાં કાળો રંગ વધારે નાંખવાથી.

પ્ર૦ વાદળી રંગ શી રીતે બને ?

ઉ૦ ઘેરો વાદળી રંગ લઈ તેમાં ધોળો રંગ થોડો નાખવાથી.

પ્ર૦ ગુલાબી રંગ શી રીતે થાય ?

ઉ૦ ધોળો રંગ લઇ તેમાં લાલ રંગ થોડો નાખવાથી.

લુગડાં.

પ્ર૦ લુગડાં કેટલી જાતનાં છે અને કયાં કયાં ?

ઉ૦ પાંચ જાતનાં. ૧ રૂનાં, ૨ ઉનનાં, ૩ રેશમનાં, ૪ ઝાડની છાલનાં અને ૫ ચામડાંના.

પ્ર૦ હાલ આપણે કઇ કઈ જાતનાં લુગડાં વાપરીએ છીએ ?

ઉ૦ સુતરનાં, ઉનનાં, અને રેશમનાં.

પ્ર૦ બાકી છાલનાં અને ચામડાનાં લુગડાં કેમ વાપરતા નથી ?

ઉ૦ તે સારાં લાગતાં નથી વળી તે ભારે, ઘણી કીંમત અને મહેનતથી બને છે, અને છાલનાં ટકવામાં ઓછાં છે વગેરે કારણે.

પ્ર૦ રૂનાં લુગડાં કઇ ઋતુમાં પહેરીએ છીએ ?

ઉ૦ ગરીબ લોકો તો ઉનાળો, શિયાળો અને ચોમાસામાં પહેરે છે. પણ ગૃહસ્થ લોકો ઉનાળામાંજ પહેરે છે.

પ્ર૦ ઉનનાં લુગડાં કઇ ઋતુમાં પહેરીએ છીએ.

ઉ૦ ગૃહસ્થો શિયાળામાં અને ચોમાસામાંજ પહેરે છે, અને સાધારણ લોકો બહુ ટાઢમાં પહેરે છે. કારણકે ઉન જાતે ગરમ છે.

પ્ર૦ રેશમનાં લુગડાં કોણ પહેરે છે ? અને શાથી ?

ઉ૦ તે ઘણાં મોંઘાં મળે છે માટે શ્રીમંત લોકોજ પહેરી શકે છે.

પ્ર૦ સુતર, ઉન, અને રેશમ શેનું બને છે ?

ઉ૦ સુતર કપાસમાંથી નીકળેલા રૂનું બને છે.

ઉન ઘેટાંના વાળનું થાય છે.

રેશમ શેતુરનાં પાંદડાં ખાઇ એક જાતના કીડા લાળ કાઢી કોશેટા બનાવે છે તેનું થાય છે.

પ્ર૦ કપડાથી શો ફાયદો ?

ઉ૦ તાવ, ટાઢ, અને શરદીથી શરીરનું રક્ષણ થાય છે.

પ્ર૦ જાનવરોને કપડાં વગર કેમ રક્ષણ થતું હશે ?

ઉ૦ ઇશ્વરે તેમની ચામડીજ એવા પ્રકારની બનાવી છે કે જેથી તેમને કપડાંની જરૂર પડતી નથી.

ગણિત.

સંખ્યા લેખન અને વાંચન.

૧. દશથી ઓછા હોય તેને એકમ કહે છે.
૨. એકમને દશ ગણા કરીએ તો દશક થાય.
૩. દશકને દશ ગણા કરીએ તો શતક થાય.
૪. શતકને દશ ગણા કરીએ તો હજાર થાય.
૫. હજારને દશ ગણા કરીએ તો દશ હજાર થાય.

એ પ્રમાણે દશ દશ ગણા કરવાથી લાખ, દશલાખ, કરોડ, અને દશકરોડ થાય છે. એક હજારમાં દશ શતક છે. એક શતકમાં દશ દશક છે. એક દશકમાં દશ એકમ છે. માટે એક હજાર એટલે દશ સો, સો દશક અથવા હજાર એકમ થાય છે.

૧૦ કરોડ	કરોડ	૧૦ લાખ	લાખ	૧૦ હજાર	હજાર	સો	દશક	એકમ
								૯
							૬	૮
						૧	૩	૩
						૯	૨	૫
					૩	૬	૨	૫
				૫	૪	૪	૦	૮
				૯	૫	૬	૯	૬
					૫	૪	૦	૭
			૧	૨	૭	૪	૫	૩
			૯	૧	૯	૬	૪	૩
		૨	૮	૦	૦	૮	૭	૫
		૭	૨	૦	૩	૦	૦	૯
	૯	૪	૫	૯	૭	૪	૩	૫
૧	૨	૨	૩	૨	૪	૫	૬	૭

(૧) ૯ નવ, ૬૮ અડસઠ. (૨) ૧૩૩ એકસો તેત્રીસ. (૩) ૯૨૫ નવસેં પચીસ. (૪) ૩૬૨૫ ત્રણ હજાર છસો પચીસ. (૫) ૫૪૪૦૮ ચોપન હજાર ચારસેં આઠ. (૬) ૯૫૬૯૬ પંચાણું હજાર છસેં છન્નું. (૭) ૫૪૦૭ પાંચ હજાર ચારસેં સાત. (૮) ૧૨૭૪૫૩ એક લાખ સત્તાવીશ હજાર ચારસેં ત્રેપન. (૯) ૯૧૯૬૪૩ નવ-

લાખ ઓગણીસ હજાર છસેં તેંતાળીસ. (૧૦) ૨૮૦૦૮૭૫ અઠાવીસ લાખ આઠસેં પંચોતેર. (૧૧) ૭૨૦૩૦૦૯ બોતેર લાખ ત્રણ હજાર નવ. (૧૨) ૯૪૫૯૭૪૩૫ નવ કરોડ પીસ્તાળી લાખ સતાણું હજાર ચારસેં પાંત્રીસ. (૧૩) ૧૨૨૩૨૪૫૬૭ બાર કરોડ તેવીસ લાખ ચોવીસ હજાર પાંચસેં સડસઠ.

સંખ્યાનું સંયોગીકરણ પ્રથક્કરણ અને મોઢાના સરવાળા તથા બાદબાકી.

(૧) ૩૫ પાંત્રીસ એમાં ત્રણ દશક અને પાંચ એકમ ત્રણ દશકની કીંમત ૩૦ માં ૫ ઉમેરીએ તો ૩૫ થાય. એમાં ૫ નાંખીએ તો ૪૦ થાય અને ૪૦ ના ૪ દશક થાય.

(૨) ૧૯ એમાં ૧ દશક અને ૯ એકમ રહેલા છે, ૧ દશકની કીંમત ૧૦ માં ૯ ઉમેરીએ તો ૧૯ થાય તેમાંથી ૫ એકમ લઈ લઇએ તો ૧ દશક + ૪ એકમ મળી = ૧૪ થાય.

(૩) ૧૩૬ આમાં ૧ શતક + ૩ દશક + ૬ એકમ છે. ૧ શતકની કીંમત ૧૦૦ થાય છે, ૩ દશકની કીંમત ૩૦ થાય છે અને ૬ એકમની કીંમત ૬ જ રહે છે.

હવે ૧ શતકના ૧૦૦ માં ૩ દશકના + ૩૦ ઉમેરીએ તો = ૧૩૦ થાય તેમાં + ૬ એકમ નાંખીએ તો=૧૩૬ થાય.

બીજી રીતે કહીએ તો ૧ શતક + ૩ દશક + ૬ એકમ = ૧૩૬ થાય તેમાંથી ૨ દશક અને ૪ એકમ લઈ લઇએ તો ૩ દશકમાંથી ૨ દશક જાય તો ૧ દશક રહે અને ૬ એકમમાંથી ૪ એકમ જાય તો ૨ એકમ રહે. એટલે ૧ શ૦ + ૧ દ૦ + ૨ એ૦ = ૧૧૨

રહે. બીજી રીતે કહીએ તો ૨ દશકની કીંમત ૨૦ + ૪ એકમ મળી = ૨૪ બાદ જાય તો પણ ૧૧૨ બાકી રહે.

(૪) ૬૦૫ આમાં ૬ શતક + ૦ દશક એટલે દશક નથી, + ૫ એકમ મળી = ૬૦૫ થાય છે.

૬ શતક = ૬૦૦ થાય + ૦ દશક (શુનની કીંમત ગણાતી નથી.) + ૫ એકમ = ૬૦૫ થાય, હવે ૬ શતકમાં ૫ એકમ ઉમેરીએ તો પણ ૬૦૫ થાય.

તેમાંથી ૯ દશક અને ૫ એકમ કાઢી લઇએ તો ૫ એકમ-માંથી ૫ જતા રહે તો ૦ (રહે) કંઈ ન રહે. દશક નથી માટે ૬ શતકમાંથી ૧ શતક લઇએ તો તેના ૧૦ દશક થાય અને ૫ શતક રહે, હવે ૧૦ દશકમાંથી ૯ દશક કાઢી લઇએ તો ૧ દશક રહે અને ૫ શતકમાંથી કાંઇ જવાનું નથી માટે ૫ શતક રહે. હવે ૫ શતકમાં ૧ દશક ઉમેરીએ તો પાંચસો દસ થાય.

(૫) ૯૯૭૯ આમાં નવ હજાર છે, નવ હજાર = ૯૦૦૦
અને નવ શતક છે, નવ શતક = ૯૦૦
અને સાત દશક છે, સાત દશક = ૭૦
અને નવ એકમ છે, નવ એકમ = ૯

આ પ્રમાણે મળીને આખી સંખ્યા નવ હજાર નવસેં અગ-ન્યારશી થઇ છે.

(ઉપર પ્રમાણે નવીન દાખલા બનાવી શિક્ષકે સંખ્યાનું પ્રથક્કરણ, સંયોગીકરણ અને મોઢાના સરવાળા તથા બાદબાકી શીખવવાં.)

ધાતો.

શેરની ધાત.

શેરના અચ્છેરા ૨
શેરના પાશેરા ૪
શેરનાં નવટાંકાં ૮
શેરનાં અધોળાં ૧૬
શેરનાં રૂપીયાભાર ૪૦
પોણોશેરના ૩૦ રૂપિયાભાર
અચ્છેરના ૨૦ રૂપિયાભાર
પાશેરના ૧૦ રૂપિયાભાર
નવટાંકના ૫ રૂપિયાભાર
અધોળના ૨॥ રૂપિયાભાર
૨॥ રૂપિયાભાર ૧ અધોળ
૫ રૂપિયાભાર ૧ નવટાંક
૧૦ રૂપિયાભાર ૦। શેર
૨૦ રૂપિયાભાર ૦॥ શેર
૩૦ રૂપિયાભાર ૦॥। શેર
૪૦ રૂપિયાભાર ૧ શેર
૨ અચ્છેરે ૧ શેર
૪ પાશેરે ૧ શેર
૮ નવટાંકે ૧ શેર
૧૬ અધોળે ૧ શેર
૪૦ રૂપિયાભારે ૧ શેર

શેરના પૈસાભાર.

શેરના પૈસાભાર ૭૨
૦॥। શેરના પૈસાભાર ૫૪
૦॥ શેરના પૈસાભાર ૩૬
૦। શેરના પૈસાભાર ૧૮
નવટાંકના પૈસાભાર ૯
અધોળના પૈસાભાર ૪॥
૪॥ પૈસાભારે ૧ અધોળ
૯ પૈસાભારે ૧ નવટાંક
૧૮ પૈસાભારે ૧ પાશેર
૩૬ પૈસાભારે ૧ અચ્છેર
૫૪ પૈસાભારે ૦॥। શેર
૭૨ પૈસાભારે ૧ શેર

શેરનાં નવટાંકાં.

૧ શેરના ૮ નવટાંકાં
૦॥। શેરના ૬ નવટાંકાં
૦॥ શેરના ૪ નવટાંકાં
૦। શેરના ૨ નવટાંકાં

શેરના પાશેરા.

૧ શેરના ૪ પાશેરા
૦॥। શેરના ૩ પાશેરા
૦॥ શેરના ૨ પાશેરા
૦। શેરનો ૧ પાશેરો

શેરનાં અધોળાં.

૧ શેરના ૧૬ અધોળાં
૦॥। શેરના ૧૨ અધોળાં
૦॥ શેરના ૮ અધોળાં
૦। શેરના ૪ અધોળાં
૧ નવટાંકના ૨ અધોળાં
૨ અધોળે ૧ નવટાંક
૪ અધોળે ૧ પાશેર
૮ અધોળે ૦॥ અચ્છેર
૧૨ અધોળે ૦॥। શેર
૧૬ અધોળે ૧ શેર

૪ પાશેરે ૧ શેર	૧૦ શેરે ૦। મણ
૩ પાશેરે ૦।।। શેર	૨૦ શેરે ૦।। મણ
૨ પાશેરે ૦।। અચ્છેર	૩૦ શેરે ૦।।। મણ
૧ પાશેરે ૦। શેર	૪૦ શેરે ૧ મણ
૨ નવટાંકે ૧ પાશેર	૫૦ શેરે ૧। મણ
૪ નવટાંકે ૦।। શેર	૬૦ શેરે ૧।। મણ
૮ નવટાંકે ૧ શેર	૭૦ શેરે ૧।।। મણ

	૮૦ શેરે ૨ મણ
મણની ધાત.	૯૦ શેરે ૨। મણ
	૧૦૦ શેરે ૨।। મણ
મણના અધમણીઆ ૨	૨૦૦ શેરે ૫ મણ
મણના દશશેરા ૪	૩૦૦ શેરે ૭।। મણ
મણની પાંચશેરી ૮	૪૦૦ શેરે ૧૦ મણ
મણની અઢીશેરી ૧૬	૫૦૦ શેરે ૧૨।। મણ
મણની સવાશેરી ૩૨	૬૦૦ શેરે ૧૫ મણ
મણના શેર ૪૦	૭૦૦ શેરે ૧૭।। મણ
૦।।। મણના ૩૦ શેર	૮૦૦ શેરે ૨૦ મણ
૦।। મણના ૨૦ શેર	૯૦૦ શેરે ૨૨।। મણ
૦। મણના ૧૦ શેર	૧૦૦૦ શેરે ૨૫ મણ

દેશી હિસાબ. મોઢાનાં લેખાં.

(આંકનો ઉપયોગ.)

(૧) ૨ પૈસાની ૧ શેર કેરી મળે તો ૪ પૈસાની કેટલી ?

(૨) ૪ પૈસાનાં ૧૦ શેર ચીભડાં મળે તો ૩ મણનું શું ?

(૩) ૭ પૈસાની ૩૫ શેર ભાજી મળે તો ૩૬ પૈસાની કેટલી ?

(૪) ૧૭ પૈસાની ૪૧ શેર સાકર મળે તો ૭ પૈસાની કેટલી ?

(૫) દરેક છોકરાને ત્રણ કેરી આપીએ તો ૧૦૮ કેરી કેટલા છોક-રાને અપાય ?

(૬) ૨ા શેર ઘીનો ૧ રૂપીઓ થાય તો મણનું શું ?

(૭) ૧ા રૂપીએ મણ કેરી મળે તો ૪ શેરનું શું ?

(૮) ૩ દાડમના ૭ પૈસા તો ૩૯ દાડમનું શું ?

(૯) ૬ પૈસાનાં ૯ કેળાં મળે તો ૩૮ પૈસાનાં કેટલાં ?

(૧૦) ૧ શ્રીફળના ૧ા આનો પડે તો ૮૨ શ્રીફળનું શું ?

(૧૧) ૧ આનાનાં ૫ શેર વેંગણ મળે તો ૧ મણ ૨ા શેર વેંગણનું શું ?

(૧૨) હું દરરોજ અડધો રૂપીઓ કમાઉં છું તો ૫૬ દિવસમાં શું કમાઈશ ?

(૧૩) એક જમરૂખ ચાર માણસને અપાય તો ૩૭ જમરૂખ વહેં-ચવાને કેટલાં માણસો જોઇએ.

(૧૪) ૧ રૂપીયાનું ०ાા ગજ લુગડું મળે તો ૨૭ાા ગજનું શું ?

(૧૫) ૧ કોટ શીવડાવવાને ૧ાા વાર વેનેશનનું કપડું જોઇએ, તો ૧૫ કોટ કરાવવા માટે કેટલા વાર વેનેસનનું કપડું ખરીદ કરવું ?

(૧૬) ૧ તોલો ઈલાયચીની કીંમત ૧ાા આનો પડે છે તો શેરનું શું ?

(૧૭) મારે દર મહીને ૨ા રૂપિયા ફીના ભરવા પડે છે તો ૧૭ાા રૂપિયા ક્યાં સુધી ચાલશે ?

(૧૮) ૧૨ શેર સોપારીની કીંમત ૪ રૂપિયા બેસે તો ૩૯ શેર સો-પારીના કેટલા રૂપિયા બેસે ?

(૨૦) ૧ નવટાંક સોપારીનો ૧ાા આનો પડે તો ૯ અધોળનું શું ?

(૨૧) ૧ આનાનાં ૪ કયાર્ડ મળે તો ૧૧ કયાર્ડનું શું બેસે?

(૨૨) ૧ કવરના ૨ દોઢીયાં તો ૨૯ કવરના કેટલા આના?

(૨૩) એક શાહુકારે ૨૭ાા મણ ઘઉં ૨૨ ગરીબ માણસોને વહેંચી આપ્યા, તો દરેકને ભાગ કેટલા આવ્યા હશે?

(૨૪) મારા બાપુએ મારા લગ્ન વખતે ૮૪ બ્રાહ્મણને જમાડી બધા વચ્ચે ૬૩ રૂપિઆ દક્ષિણામાં આપ્યા તો દરેકને ભાગ શું આવશે?

(૨૫) એક માણસ સવાર સાંજ મળીને ૧ાા શેર અનાજ ખાય તો ૩ મણ અનાજ કેટલા દિવસ ચાલશે?

(૨૬) ૯૭ાા રૂપિઆ ૭૯ છોકરાંની વચે વહેંચી આપીએ તો દરેકને ભાગ શું આવે?

